

BAKANLARIN BİREYSEL SİYASAL SORUMLULUĞUNA ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

Erdal ONAR*

Ersoy KONTACI**

- 1 -

Hükümetin yasama organı karşısındaki siyasal sorumluluğu, parlamenter sistemin en önde gelen özelliklerindendir.¹ Bu sorumluluk, en basit ifadesiyle, Bakanlar Kurulunun görevine Parlamento tarafından son verilebileceğini ifade eder. Bu itibarla siyasal sorumluluğun ayırt edici özelliği, anılan sorumluluğun yaptırımının hukuksal veya cezaî değil; siyasal olmasıdır.²

Siyasal sorumluluk, birlikte (kolektif/ortak) siyasal sorumluluk ve bireysel siyasal sorumluluk olmak üzere iki başlık altında incelenebilir. Birlikte siyasal sorumluluk, Bakanlar Kurulunun, genel siyasetin yürütülmesinden ötürü Parlamento karşısında doğan sorumluluğunu ifade

Bu makale hakem incelemesinden geçmiştir.

* Prof. Dr., Bilkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi.

** Yrd. Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi.

¹ Parlamenter hükümet sisteminin en özlü tanımlarından birinin sahibi olan Epstein, anılan sistemi; “...yürütme iktidarının yasama iktidarından kaynaklandığı ve ona karşı sorumlu olduğu anayasal demokrasi tipi” olarak tanımlamaktadır. Bkz. EPSTEIN, Leon D., “Parliamentary Government”, **International Encyclopedia of the Social Sciences**, (Der. David L. Sills), Macmillian and Free Press, New York 1968, Cilt 11, s. 419.

² ÖZBUDUN, Ergun, **Türk Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara 2008, s. 337; BİLGE, Necip, **Bakanların Görev ve Sorunları, Anayasanın 47nci Maddesi Üzerine Mukayeseli bir İnceleme**, Yeni Desen Matbaası, Ankara 1956, ss. 24-25. GÖZLER, siyasal sorumluluk ile hukuksal ve cezaî sorumlulukların, birbirlerinden konuları, kanunlara aykırılık koşulu, sorumluluğa karar veren organlar ve uygulanan müeyyideler yönünden ayrıldığını belirtmektedir. GÖZLER, Kemal, **Türk Anayasa Hukuku**, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa 2000, ss. 607-608.

ederken; bireysel siyasal sorumluluk ise, tek bir Bakanlığın görev ve yetki alanına giren işlerden doğan ve yalnızca o Bakanlığın başındaki Bakanı ilgilendiren sorumluluğu anlatmak için kullanılır.

Bizim sistemimizde, her iki sorumluluk türü de Anayasanın 112. maddesinde düzenlenmiş bulunmaktadır. Gerçekten, anılan maddede:

“Başbakan, Bakanlar kurulunun başkanı olarak, bakanlıklar arasında işbirliğini sağlar ve hükümetin genel siyasetinin yürütülmesini gözetir. Bakanlar Kurulu, bu siyasetin yürütülmesinden birlikte sorumludur.

Her bakan, Başbakana karşı sorumlu olup ayrıca kendi yetkisi içindeki işlerden ve emri altındakilerin eylem ve işlemlerinden de sorumludur...”

denilmekte ve parlamenter sistemin ayırt edici niteliklerinden olan siyasal sorumluluğun her iki türüne de anayasal mimari içinde yer verilmiş olmaktadır.

Bakanlar Kurulunun siyasal sorumluluğunun doğabilmesi için, Parlamantonun “güvensizlik oyu” mekanizmasını harekete geçirmesi gerekmektedir. Anılan mekanizma, Yasama Organının Bakanlar Kuruluna daha önce açıkladığı güvenin, ya Bakanlar Kurulunun tümü, ya da bir veya birkaç bakan için Yasama Organınca geri alınması; bir diğer deyişle Bakanlar Kurulunun veya bir bakanın düşürülmesi biçiminde işlemektedir. Bu bağlamda, Yasama organının Bakanlar Kuruluna güvenoyu vermesi, Anayasada hem Cumhurbaşkanınca atanarak göreve başlayan Bakanlar Kurulunun göreve devam edebilmesi için bir zorunluluk olarak öngörülmüş (m. 110); hem de Başbakanca görev sırasında bir tür “güven tazeleme” yöntemi olarak işletilebileceği belirtilmiştir (m. 111). İlki bir Anayasal zorunluluk, ikincisi ise daha çok Hükümetin elinde bulunan bir araç görünümünde olan bu yöntemler dışında bir de, Bakanlar Kurulunca yürütülen genel siyasetten ötürü milletvekilleri tarafından harekete geçirilebilen bir siyasal denetim mekanizması bulunmaktadır (m. 99). “Gensoru” olarak adlandırılan bu kurumda, Bakanlar Kurulunun siyasal sorumluluğunun doğabilmesi, başka bir ifade ile düşürülebilmesi için, bir siyasal parti grubu veya en az 20 milletvekili tarafından verilen ve Yasama Organı Genel Kurulunca gündeme alınması kabul edilen bir gensoru önergesi sonrasında gidilen güven oylamasında, Meclis üye tam sayısının en az salt çoğunluğunun Bakanlar Kuruluna güvensizlik oyu vermesi gerekmektedir.

Her üçü de temel olarak Bakanlar Kurulunun ortak siyasal sorumluluğunun doğmasına yol açan bu yöntemlere ek olarak, Anayasanın 99. maddesinde, gensoru kurumunun aynı zamanda tek bir Bakanın siyasal sorumluluğuna gidebilmek için de kullanılabileceği öngörülmüştür. Gerçekten, anılan maddenin 5. fıkrasında, TBMM üye tamsayısının salt çoğunluğuyla “düşürülebilecek” kişiler sayılırken; “...*Bakanlar Kurulu veya bir bakan...*”dan bahsedilerek, 112. maddede öngörülen “bireysel siyasal sorumluluk” ilkesinin hayata geçirilebilmesi için gerekli olan anayasal mekanizmaya işaret edilmiş olmaktadır.

Kurumun Anayasadaki düzenleniş şekli bu olmakla birlikte, kanımızca Bakanların bireysel siyasal sorumluluğunun Parlamento tarafından harekete geçirilmesini mümkün kılan bu mekanizmanın eleştirel bir gözle yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Zira bu çalışmada ortaya konulan temel gözlem odur ki; “bireysel gensoru” mekanizması, hem günümüz demokrasilerinde “olmazsa olmaz” bir parlamenter kontrol aracı olarak değerlendirilmemekte; hem de 1961 ve 1982 Anayasaları dönemlerinde, kendisinden beklenen işlevi yerine getirmekten uzak kalmaktadır.

- II -

Bakanların bireysel siyasal sorumluluğu kurumunun ortaya çıkışı, parlamenter sistemin diğer pek çok unsuru gibi, ancak İngiliz siyasal tarihiyle ilişkilendirilerek açıklanabilir. Gerçekten de anılan sorumluluk, kendisine neredeyse kutsal bir varlık atfedilen³ “Taç”ın gerçekleştirmiş olduğu eylemlerden ötürü hiçbir şekilde sorumlu olmadığı bir siyasal yapıdan, Parlamantonun giderek güçlendiği ve yürütmenin eylemleri üzerinde söz sahibi olma hakkını kendisinde bulmaya başladığı bir başka siyasal yapıya geçişte üretilen bir ara formül olarak ortaya çıkmıştır.⁴

³ İngiliz siyasal geleneklerinde “Taç”ın bu yarı kutsal konumunun ortaya çıkışını tarihsel veriler ışığında inceleyen bir çalışma için bkz. ALLISON; J.W.F., **The English Historical Constitution, Continuity Change and European Effects**, Cambridge University Press, Cambridge 2007, ss. 47-53.

⁴ Bu aşamalı geçiş, farklı tarihlerde yazılan kitaplardaki ifadelerden de anlaşılabilmektedir. Örneğin, Jean Louis De Lolme’un İngiliz Anayasası üzerine yazdığı 1784 tarihli kitapta, “Kral’ın hiçbir yanlış yapmayacağı” ifade edildikten sonra, bunun yalnızca “Taç”ın eylemlerinin yargı yetkisinin dışında kaldığı şeklinde anlaşılması gerektiği ifade edilmektedir (s. 63). Takip eden bölümlerdeyse bu çerçevenin biraz daha netleştirildiği ve

Günümüzdeyse bu formül, İngiliz parlamenter sistem anlayışının en temel özellikleri arasındaki yerini, en azından teoride, muhafaza etmeye devam etmektedir.⁵

Ne var ki, söz konusu anlayışın doğum yeri olan İngiltere’de bile, Bakanların bireysel siyasal sorumluluğu yönünde gerçek bir anayasal “geleneğin” mevcut olup olmadığı konusundaki tartışmaların devam ettiği görülmektedir.⁶ Böyle bir geleneğin mevcut olduğunu savunanlara göre, sorumluluğu altında gerçekleşen bir başarısızlıktan ötürü Parlamantonun

Kralın bizzat kendi eylemleri yargı yetkisinin kapsamı dışında kalsa da, “...yardımları olmadan hareket edemeyeceği Bakanlarının eylemlerinin, mahkemelerin yargı yetkisinin içine girdiği...”nin ifade edildiği görülmektedir (s. 76). 18. yüzyılın sonlarında hukuksal/cezaî sorumluluk açısından geliştirilen bu anlayış, sonraki yıllarda ise siyasal sorumluluğu da içerecek biçimde genişleyecektir. Bkz. DE LOLME, Jean Louis, **The Constitution of England, or an Account of the English Government; in which It is Compared, both with the Republican Form of Government, and the other Monarchies in Europe**, (Edited and with an Introduction by David Lieberman), Liberty Fund, Inc., Indianapolis 2007. Bu anlamda bakanların bireysel siyasal sorumluluğu kurumunun, tarihsel olarak “Impeachment” kurumunun biçim değiştirmiş bir uzantısı olduğunu söylemek mümkündür. SMITH, S.A., **Constitutional and Administrative Law**, Penguin Books, Middlessex 1978, s. 163.

⁵ Bu konuda Lord Morrison şöyle demektedir: “Hükümet sisteminizin temellerinden biri de, ‘Taç’ın her bir Bakanının (yetkisi altında bulunan) yürütmenin tüm eylemlerinden ötürü Parlamantoya ve Parlamento kanalıyla da halka karşı sorumlu olmasıdır.” (Lord) MORRISON, H., **Government and Parliament**, Oxford University Press, Oxford 1964, s. 332.

⁶ Bakanların bireysel siyasal sorumluluğunun etkin bir kontrol yöntemi olduğunu, yani Bakanların, sorumlulukları altındaki idarelerde meydana gelen sorunlardan ötürü karşılaştıkları eleştirilerin sonucu olarak kendi iradeleriyle görevlerinden ayrıldıkları durumlara verilen iki ana örnek bulunmaktadır. Bunların ilki, İkinci Dünya Savaşı sırasında kamulaştırılan bir arazinin, sahiplerine iadesini konu alan ve zamanın ilgili Bakanı Sir Thomas Dugdale’in istifasıyla sonuçlanan 1954 tarihli “Crichel Down” krizi ve ikincisi de, Arjantin’in, İngiltere’ye ait olan Falkland Adalarını işgali üzerine dönemin Dışişleri Bakanı Lord Carrington’un istifasıdır. Ne var ki, bu olayların yakından incelendiği kaynaklarda hem söz konusu istifaların ardında yatan başka sebeplerin de olabileceğine dikkat çekilmekte, hem de böyle bir “geleneğin” oluşmadığını kanıtlayan aksi yöndeki pek çok örnek olaya yer verilmektedir. Her iki yöndeki ayrıntılı açıklamalar için bkz. TURPIN, Colin ve TOMKINS, Adam, **British Government and the Constitution**, Text and Materials, Cambridge University Press, Cambridge 2007, ss. 573-584. Ayrıca, İkinci Dünya Savaşı sonrasında özel yaşamları hakkında ortaya çıkan sorunlar nedeniyle istifa etmek durumunda kalan dört Bakan ile, farklı sebeplerle çeşitli tarihlerde istifa etme yolunu tercih eden diğer Bakanlar hakkında bkz. PHILLIPS, Hood, JACKSON, Paul ve LEOPOLD, Patricia **Constitutional and Administrative Law**, Sweet&Maxwell, London 2001, ss. 350, 352-353.

yoğun eleştirilerine muhatap olan bir Bakanın istifa etmesi gerekmektedir. Ne var ki, İngiliz siyasal sisteminin ayırt edici niteliklerinden olan iki partili Parlamento yapısı ve 20. yüzyılın en katı gerçekliklerinden biri olan parti disiplini olgusu, anılan kurumun, doğum yeri olan İngiltere’de bile ciddi ölçüde sorgulanmasına neden olmuş görünmektedir. Gerçekten de, Parlamentoda ciddi eleştirilere muhatap olan Bakanların istifa etmelerine yol açan asıl faktörün, böyle bir davranışı zorunlu kılan bir anayasal gelenekten ziyade, günlük siyasal hayatın gerekleri ve özellikle de söz konusu Bakanın kendi partisi nezdinde ve Başbakanın gözünde sahip olduğu desteğin kaybı olduğu inandırıcı bir biçimde ortaya konulmuştur.⁷ Bunun da ötesinde –ve bizi daha yakından ilgilendiren yönüyle– İngiliz sistemi içinde kendi isteğiyle istifa etmeyen bir Bakanı görevden alabilmek için öngörülmuş herhangi bir somut mekanizma veya bunun herhangi bir örneği bulunmamaktadır. Buradan hareketle, İngiltere’de bakanların bireysel sorumluluğu kurumunun, daha ziyade sistemin anayasal kuruluşunu demokrasi ilkeleri açısından formüle etmeye yarayan ve onu mantıken savunulabilir kılan bir “mit” işlevi gördüğünü ileri sürmek mümkün görünmektedir. Bu durum, “Westminster modeli demokrasiyi” benimseyen Avustralya, Kanada gibi ülkeler açısından da geçerlidir.⁸ Bu, hiç kuşkusuz

⁷ Finer, kendisini siyasal bir krizin ortasında bulan bir Bakanın istifasının üç temel faktöre bağlı olduğunu belirtmektedir: kendisine (kişiliğine), Başbakana ve partisinin tutumuna. Durum böyle olunca da, yazar, İngiliz siyasal sistemi anlamında bir anayasal gelenekten (yani her durumda uygulanacak anayasal “kurallardan”) söz etmenin mümkün olmadığını belirtmektedir. Bkz. FINER, Samuel E., “The Individual Responsibility of Ministers”, **Public Administration**, Vol. 34 (1956) ss. 393-394. Nitekim son yıllarda gündeme gelen pek çok siyasal tartışmanın odağında, Bakanların bireysel siyasal sorumluluğu kurumunun etkin bir biçimde işlemediği yönündeki şikâyetlerin yer aldığı görülmektedir. Güncel bazı örnekler için bkz. McSMITH, Andy, “What Happened to Ministerial Accountability?”, **Telegraph**, 9 Mayıs 2002; HENSHER, Philip, “The Retreat from Ministerial Responsibility”, **The Independent**, 26 Haziran 2003; JONSTON, Philip, “The End of Ministerial Responsibility”, **Telegraph**, 17 Eylül 2007. Aksi yöndeki bir örnek olay için bkz. “Education Secretary Resigns”, BBC Internet Sitesi (http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/education/2359695.stm) Ziyaret tarihi: 15 Ocak 2010.

⁸ PALMER, Matthew S. R., “The Conventional Wisdom of Ministerial Responsibility in New Zealand”, **Public Law in New Zealand: Cases and Materials**, (Der. Mai Chen ve Geoffrey Palmer), Oxford University Press, Auckland 1993), ss. 237-241; BUTLER, David, Ministerial Responsibility in Australia and Britain, **Parliamentary Affairs**, Vol. 26, No. 4 (1973), ss. 403-414; “Responsibility in the Constitution”, **Government of Canada Privy Council Office’in Resmî Internet Sitesi** (<http://pco-bcp.gc.ca/index.asp?lang=eng&page=>

ki, anılan kurumun değersiz olduğunu iddia etmek için yeter sebep değildir – hele İngiltere gibi bir sistemde. Ancak, bu anlayışın en güçlü savunucuları bile, söz konusu kuruma yüklenen önemin, onun etkin bir parlamenter denetim ihtiyacını karşılayan bir araç olmasından değil, ama sistemin demokratik özünü yeniden üreten bir üst-anlatı olmasından kaynaklandığını kabul etmektedirler.⁹

Konuya diğer çağdaş parlamenter sistemler açısından bakıldığında da, Parlamentonun inisiyatifıyla harekete geçirilen bireysel siyasal sorumluluk mekanizmasının “olmazsa olmaz” bir koşul olarak kabul edilmediği yolundaki gözlemimiz doğrulanmaktadır. Örneğin, klâsik bir parlamenter sistem olan Federal Almanya’da, Anayasanın 64. maddesinde her bir Bakanın kendi Bakanlığı bünyesindeki işleri yürütmekle görevli ve bunlardan ötürü bireysel olarak sorumlu olduğu belirtilmekte birlikte; anılan sorumluluğu harekete geçirme konusunda Parlamente’ya tanınmış herhangi bir yetki bulunmamaktadır. Buna karşılık, Bakanların bireysel sorumluluğuna bağlanan bazı adımları atma yetkisi, Anayasanın 64. ve 65. maddeleri uyarınca yalnızca Başbakan’a tanınmıştır.¹⁰ Buradan hareketle, Alman sisteminde Bakanların siyasal sorumluluğunun, Parlamente’den ziyade Başbakan’a karşı olduğu ifade edilmektedir.¹¹ Bu hususa ek olarak, Parlamentonun siyasal sorumluluk mekanizmasını harekete geçirme konusundaki tek yetkisi, Anayasanın 67. maddesinde belirtilen ve hükümetin ortak siyasal sorumluluğunu gerektiren “kurucu güvensizlik oyu” mekanizmasıdır. Ne var ki, anılan mekanizmanın da yalnızca Başbakan’a ve bu nedenle de hükümetin tamamına karşı işletilebilecek bir yola tekabül ettiği açıktır.

information&sub=publications&doc=constitution/ch01-eng.htm); Ziyaret tarihi: 15 Ocak 2010.

⁹ FLINDERS, Matthew, “The Enduring Centrality of Individual Ministerial Responsibility within the British Constitution”, *The Journal of Legislative Studies*, Vol. 6, No. 3 (2000), ss. 73-74.

¹⁰ Anayasanın 64. maddesinin 1. fıkrası uyarınca Başbakan, Cumhurbaşkanı’ndan bir Bakanın görevden alınmasını isteme yetkisine sahip bulunmaktadır. Bkz. GERVEN, Walter, *The European Union: A Polity of States and Peoples*, Stanford University Press, Stanford 2005, s. 75. Anayasada Başbakan’a (“Şansöyle”) tanınan yetkilerin genişliği, Federal Alman Sisteminin bir “Şansöyle Demokrasisi” olarak adlandırılmasına neden olmaktadır. Bkz. CONRADT, David P., *The German Polity*, Longman, London and New York 1993, s. 145 vd.; ROBERTS, Geoffrey K., *German Politics Today*, Manchester University Press, Manchester and New York 2000, ss. 112-130.

¹¹ CONRADT (1993), s. 145.

Benzer bir durum İtalya’da da geçerlidir. Gerçekten, Anayasanın 95. maddesinin 2. fıkrasında Bakanların hem ortak hem de bireysel siyasal sorumlulukları öngörülmüş olmakla beraber, 94. maddede yalnızca ortak siyasal sorumluluğa yönelik bir güvenoyu mekanizması düzenlenmiş bulunmaktadır.¹² İtalyan Anayasasında doğrudan doğruya Bakanların sorumluluğuyla ilgili tek düzenleme, 96. maddede yer alan ve Başbakan veya Bakanların görevleriyle ilgili “suçlardan” ötürü yargılanabilmeleri için Senato veya Temsilciler Meclisinin kararının gerekli olduğunu belirten hükümdür. Ne var ki, bu hükmün de bir bireysel “siyasal” sorumluluk mekanizması olarak değerlendirilmesinin mümkün olamayacağı açıktır. Dahası, İtalyan siyasal sistemindeki aşırı parçalanmışlık, zayıf ve istikrarsız koalisyonlar ve diğer yapısal faktörlerin etkisiyle, İtalya’da Başbakanın dahi Bakanların faaliyetleri üzerinde etkin bir siyasal kontrol mekanizması kuramadığı ve bireysel siyasal sorumluluk modelinin bu yönüyle de büyük ölçüde aksamakta olduğu değerlendirilmektedir.¹³

Bakanların bireysel siyasal sorumluluğunun Parlamento tarafından harekete geçirilen mekanizmalara bağlanmadığı bu pekişmiş demokrasi örneklerine ek olarak, Soğuk Savaşın ardından çok partili siyasal hayata geçen ve parlamenter sistemi benimseyen bazı Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde de aynı yaklaşımın izlerini taşıyan örneklerle rastlanmaktadır. Örneğin bir “başkanlı parlamenter sistem”¹⁴ olarak değerlendirilen Bulgaristan’da, Bakanlar Kurulunun kolektif siyasal sorumluluğuna ve Bakanların bireysel siyasal sorumluluğuna Anayasa’da yer verilmiş olmakla beraber (m. 108), Parlamento tarafından verilecek gensoru önergelerinin ancak Başbakana veya Bakanlar Kurulunun tamamına ilişkin olabileceği belirtilmektedir (m. 89, 111). Yine bir diğer Başkanlı Parlamenter Sistem örneği olarak kabul edilen İrlanda Cumhuriyeti Anayasasında ise bir adım

¹² Aynı yönde bkz. CAPPELLETTI, Mauro, MERRYMAN, John Henry ve PERILLO, Joseph M. **The Italian Legal System: An Introduction**, Stanford University Press, Stanford 1967, ss. 69, 72-73.

¹³ HINE, David, **Governing Italy, the Politics of Bargained Pluralism**, Clarendon Press/Oxford, Oxford 1993, ss. 216-217. Benzer bir değerlendirme için bkz. PATRIDGE, Hilary, **Italian Politics Today**, Manchester University Press, Manchester and New York 1998, s. 32

¹⁴ Hükümet sisteminin tarifinde kullanılan bu terim, klâsik hükümet sistemleri tasnifine ek olarak 1990’lı yılların başında Shugart tarafından önerilen ve o günden beri anayasa hukuku alanında geniş ilgi çeken beşli bir tasnife dayanmaktadır. Anılan tasnif ve ilgili açıklamalar için bkz. SHUGART Matthew, S., “Of Presidents and Parliaments”, **East European Constitutional Law Review**, Vol. 2, No. 1 (1993), s. 30.

daha ileri gidilmekte ve Bakanlar Kurulunun, Kurulun ortak iradesi sonucu gerçekleştirilen karar ve işlemlerden doğan siyasal sorumluluğuna ek olarak, tek tek Bakanlıklar bünyesindeki karar ve işlemlerden ötürü de ortak olarak sorumlu olduğu belirtilmektedir (m. 28/4). Bu yönde verilebilecek bir diğer örnek de, klâsik bir parlamenter sistem olan Çek Cumhuriyetidir. Anılan ülke Anayasasında, Hükümetin, Parlamentonun alt kanadı olan Temsilciler Meclisine karşı siyasal olarak sorumlu olduğu belirtilmekte (m. 68); buna bağlı olarak da Hükümetin Temsilciler Meclisinden güvenoyu talep edebileceğine (m. 71) ve Temsilciler Meclisinin de Hükümete karşı gensoru yolunu işletebileceğine (m. 72) yer verilmektedir. Buna karşılık, Bakanların bireysel siyasal sorumluluğuna veya böyle bir sorumluluğun Parlamento tarafından harekete geçirilmesine yönelik herhangi bir anayasal mekanizma burada da bulunmamaktadır.

Bu örneklerin karşısında ise, özellikle bir grup Orta ve Doğu Avrupa ülkesi ile az sayıdaki bazı yerleşik parlamenter sistemlerin yer aldığı görülmektedir. Bu bağlamda, Anayasalarında “bireysel gensoru” mekanizmasına yer veren yeni kuşak parlamenter sistemler arasında Slovenya (m. 88/1), Estonya (m. 97/1), Letonya (m. 59), Litvanya (m. 101) ve Hırvatistan (m. 115/1) sayılabilir. Bu “üçüncü dalga demokrasilere”¹⁵ ek olarak, Yunanistan (m. 84/2) ve İsveç Anayasalarında da (“The Institution of Government, VI. Bölüm m. 5) bireysel gensoru mekanizmasına yer verilmiş bulunmaktadır.

- III -

Bakanların bireysel siyasal sorumluluğu ilkesinin ve bu ilkenin etkin bir parlamenter denetim aracı olarak işlev görmesini sağlayan anayasal mekanizmaların Osmanlı-Türk anayasal gelişmeleri çerçevesindeki seyrine bakıldığında da, başlangıçta yukarıda değerlendirilen ilk grup örneklerle daha yakın bir eğilimin var olduğunu; ancak zaman içinde ikinci grup örneklerle doğru bir dönüşümün meydana çıktığını söylemek mümkündür. Gerçekten, Bakanların bireysel siyasal sorumluluğu ilkesi parlamentoculuk tarihimiz içinde genel kabul gören bir ilke olmakla beraber, 1961 Anayasasının

¹⁵ Anılan kavramsal çerçeve için bkz. HUNTINGTON, Samuel P., **The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century**, Julian J. Rothbaum Distinguished Lecture Series, Vol. 4, University of Oklahoma Press, Norman and London 1993; kitabın Türkçe çevirisi için bkz. **Üçüncü Dalga / 20. Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma** (Çev. Ergun ÖZBUDUN), Kıta Yayınları, 2007.

yürürlüğe girdiği tarihe kadar (bir Meclis hükümeti sistemi örneği olan 1921 Anayasası bir yana bırakılırsa) anılan sorumluluğun Parlamantonun inisiyatifıyla harekete geçirilmesini sağlayacak herhangi bir anayasal mekanizmaya yer verilmediği görülmektedir.

Bu bağlamda ilk olarak 1876 tarihli Kanun-ı Esasîye bakıldığında, anılan metinde Bakanların bireysel siyasal sorumluluğu kurumuna hiçbir şekilde yer verilmediği anlaşılmaktadır. Dahası, 1876 sisteminde, Bakanlar Kurulunun (Heyet-i Vükela) Parlamento (Meclis-i Mebusan) karşısında bir ortak siyasal sorumluluğu dahi söz konusu değildir. Bu ise, 1876 Anayasasının ilk şekliyle kurulan sistemin, iktidarın farklı devlet organları arasında bölüştürülmesi ve bu organlar arasında kurulan çeşitli kontrol mekanizmalarıyla dengelenmesi gibi bir öngörünün eseri olmamasının bir sonucudur. Buna karşılık, 1878 yılında Padişah tarafından tatile sokulan Parlamantonun 1908 yılında yeniden toplanması sonrasında 1909 yılında Anayasada yapılan ve II. Meşrutiyet Döneminin felsefesini yansıtan büyük değişikliklerle birlikte, hem Bakanlar Kurulunun Meclis-i Mebusan karşısındaki kolektif siyasal sorumluluğuna, hem de tek tek Bakanların siyasal sorumluluğuna açıkça yer verilmiş bulunmaktadır.¹⁶

Bağımsızlık mücadelesi içinde yeni kurulmakta olan devletin ilk Anayasası olan 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanununda ise, Bakanların bireysel siyasal sorumluluğu ilişkin düzenlemelerde, parlamenter sistemlerden tümüyle ayrı bir yol takip edildiği görülmektedir. Bu bağlamda, derin bir meşruiyet krizinin yaşandığı bunalımlı bir geçiş döneminin hukuksal çerçevesini çizen 1921 Anayasası bir “meclis hükümeti” sistemi öngörmüş; yasama ve yürütme yetkilerini elinde toplayan Meclis (m. 2), yasama yetkisini bizzat, yürütme yetkisini ise, kendi üyeleri arasından seçerek göreve getirdiği vekiller (Bakanlar) aracılığıyla yürütmüştür.¹⁷ Ne

¹⁶ 1876 Anayasasında 1909 değişikliklerinden sonra, ilgili 30. Maddede şu ifadenin yer aldığı görülmektedir: “*Vükela Hükümetin siyaseti umumiyesinden müstereken ve daireyi nezaretlerine ait muamelattan dolayı müfzeriden Meclisi Mebusana karşı mesuldürler.*”

¹⁷ 2 Mayıs 1920 tarih ve 3 numaralı Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Sureti İntihabına Dair Kanun” da düzenlenmiş bulunuyordu. Kanun metni için bkz. KİLİ, Suna ve GÖZÜBÜYÜK A. Şeref, **Sened-i İttifak’tan Günümüze Türk Anayasa Metinleri**, 3. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006, s. 101. Daha sonra bu husus 1921 Anayasasının 8. Maddesinde de ayrıca hüküm altına alınmıştır. 3 numaralı Kanunun ilk şekli uyarınca, İcra Vekilleri Heyetinin tüm üyelerini Büyük Millet Meclisi kendi üyeleri arasından salt çoğunluk ile seçebilirken, bu Kanunda 4 Kasım 1920 tarih ve 47 sayılı Kanunla yapılan değişiklikten sonra, Büyük Millet Meclisi, İcra Vekillerini Meclis Başkanının göstereceği adaylar arasından seçebilir duruma gelmişti. Ancak, daha sonra, 8

var ki, Meclis üyeleri arasından seçilerek göreve gelen Bakanlar, Meclisin her an talimat verebileceği görevlileri statüsünde olup, kendilerine ait bağımsız bir politika takip etmeleri söz konusu değildi. Benzer şekilde, Meclis iradesinin uygulayıcıları durumunda olan Bakanların, Meclisçe her an görevlerinden alınabilmeleri de olanak dâhilideydi (m.8).¹⁸ Dolayısıyla, 1921 Anayasasında Bakanların bireysel siyasal sorumluluğu ilkesinin, meclis hükümeti sisteminin mantığına uygun olarak, en aşırı biçimiyle uygulandığını söylemek, yanlış bir değerlendirme olmayacaktır. Ancak, 1921 Anayasasında 29 Ekim 1923 tarihinde 364 sayılı Kanunla yapılan değişiklikten sonra durum değişmiş ve parlamenter sisteme doğru bir yöneliş başlamıştır. Gerçekten, anılan Anayasa değişikliğinde, sadece Türkiye Devletinin hükümet şeklinin “Cumhuriyet” olduğunu belirtmekle yetinilmemiş; Türkiye Büyük Millet Meclisinin kendi üyeleri arasından bir Cumhurbaşkanı seçeceği ve Cumhurbaşkanının Meclis üyeleri arasından bir Başbakan belirleyeceği de öngörülmüştür. Bakanlar Kurulunun diğer üyeleri olan bakanlara (vekillere) gelince, sözü edilen Anayasa değişikliği uyarınca onların da Başbakan tarafından seçilmesi ve daha sonra tümünün Cumhurbaşkanı tarafından Meclisin onayına sunulması yöntemi benimsenmişti.¹⁹ Bu değişikliklerle birlikte, Bakanlar Kurulu üyelerinin

Temmuz 1922 tarih ve 244 sayılı İcra Vekillerinin Sureti İntihabına Dair Kanunla, Büyük Millet Meclisi tekrar İcra Vekilleri Heyetinin tüm üyelerini kendi üyeleri arasından gizli oy ve salt çoğunluk ile seçebilmeye başlamıştı. 1921 Anayasasının getirmiş olduğu hükümet sistemi ile ilgili daha ayrıntılı açıklamalar için bkz. ÖZBUDUN, Ergun, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti’nin Hukukî Niteliği”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt I, Sayı 2 (Mart 1985); ÖZBUDUN, Ergun, **1921 Anayasası**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1992, ss. 51-74; ÇELİK, Burak, **Ulusal Kurtuluş Savaşı Döneminde Anayasal Gelişmeler ve 1921 Anayasası** Galatasaray Üniversitesi Yayınları No. 56, İstanbul 2007, ss. 82-84.

¹⁸ 1921 Anayasasının 8. Maddesinde şu hüküm yer almıştı: “*Büyük Millet Meclisi, hükümetinin inkısam eylediği devairi kanun-ı mahsus mucibince intihap kerdesi olan vekiller vasıtası ile idare eder. Meclis icrai hususat için vekillere veçhe tayin ve ledelhace bunları tebdil eyler.*”

¹⁹ 1921 Anayasasında değişiklik öngören 29 Ekim 1923 tarih ve 364 sayılı Kanunun, 10. ve 12. Maddelerinde şu hükümler yer almıştı:

“*Madde 10 – Türkiye Reisicumhuru, Türkiye Büyük Millet Heyeti Umumiyesi tarafından ve kendi âzası meyanından bir intihap devresi için intihap olunur. Vazîfesi Riyaset yeni Reisicumhurun intihabına kadar devam eder. Tekrar intihap olunmak caizdir.*”

“*Madde 12 – Başvekil Reisicumhur tarafından ve Meclis âzası meyanından intihap olunur. Diğer Vekiller Başvekil tarafından gene Meclis âzası arasından intihap olunduktan sonra heyeti Umumiyesi Reisicumhur tarafından Meclisin tasvibine arz olunur. Meclis hali*

doğrudan Meclis tarafından seçildiği bir sistemden, Başbakanca seçilen üyelerin Cumhurbaşkanı tarafından Meclisin yalnızca onayına sunulduğu bir sisteme geçilmiş oldu. Bu değişiklikler ise, Bakanlar Kurulu üyelerinin belirlenmesinde Meclisin sahip olduğu yetkilerin önemli ölçüde azaltılması anlamına geliyordu.

Cumhuriyetin ilânından kısa bir süre sonra, 20 Nisan 1924 tarihinde kabul edilen 1924 Anayasasında ise, olağanüstü dönemlerin tipik özelliklerini yansıtan 1921 Anayasasının aksine, oldukça ayrıntılı düzenlemeler içeren ve büyük ölçüde günümüz parlamenter sistemlerine benzeyen bir hükümet sistemi öngörülmüştür.²⁰ Bu anlayışın bir yansıması

ictimada değil ise keyfiyeti tasvip Meclisin ictimama talik olunur." Bkz. KİLİ, Suna ve GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref, a.g.e., s. 119.

²⁰ 1924 Anayasası, içerdiği hükümler nedeniyle, bazı yönleriyle meclis hükûmeti sistemini, bazı yönleriyle ise parlamenter sistemi yansıtmaktaydı. Gerçekten, 4. Maddede, Türkiye Büyük Millet Meclisinin, milletin yegâne ve hakiki mümessili olduğu ve millet adına egemenliği yalnız onun kullanacağı belirtildikten sonra; izleyen 5., 6. ve 7. Maddelerde şu hükümler yer almış bulunuyordu.

"Madde 5 - Yasama yetkisi ve yürütme erki Büyük Millet Meclisinde belirir ve onda toplanır.

Madde 6 - Meclis, yasama yetkisini kendi kullanır.

Madde 7 - Meclis, yürütme yetkisini kendi seçtiği Cumhurbaşkanı ve onun tâyin edeceği Bakanlar Kurulu eliyle kullanır.

Meclis, Hükûmeti her vakit denetleyebilir ve düşürebilir."

Bu düzenlemelerden, 5. Madde, her ne kadar, tipik bir meclis hükûmeti sistemine işaret ediyorduydu; 7. Madde, büyük ölçüde parlamenter sistemi çağrıştırmaktaydı. Anayasada, Bakanlar Kurulunun oluşumunu ve siyasal sorumluluğunu öngören 44, 45 ve 46. Maddeler, parlamenter sisteme ilişkin tanıyı daha da pekiştirmekteydi. Bu bağlamda, sözü geçen, 44. ve 46. Maddelerde şu hükümler yer almış bulunuyordu:

"Madde 44 - Başbakan, Cumhurbaşkanınca Meclis üyeleri arasından tâyin olunur.

Öteki bakanlar Başbakanca meclis üyeleri arasından seçilip tamamı Cumhurbaşkanı tarafından onandıktan sonra Meclise sunulur.

Meclis toplanık değilse, sunma işi Meclisin toplanmasına bırakılır.

Hükûmet, tutacağı yolu ve siyasî görüşünü en geç bir hafta içinde Meclise bildirir ve ondan güven ister.

Madde 45 - Bakanlar, Başbakanın reisliği altında Bakanlar Kurulu'nu meydana getirir.

Madde 46 - Bakanlar Kurulu, Hükûmetin genel politikasından birlikte sorumludur.

Bakanların her biri kendi yetkisi içindeki işlerden ve emri altındakilerin eylem ve işlemlerinden ve politikasının genel gidişinden tek başına sorumludur."

Bu düzenlemelere karşın, Anayasada, bir yandan, yasama organının gerektiğinde yürütme organınca feshedilebilmesine imkân veren hiç bir hükmün bulunmayışı; beri yandan,

olarak, 1924 Anayasasının 46. maddesinde Bakanlar Kurulunun hem ortak hem de bireysel siyasal sorumluluğu açıkça düzenlenmiştir.²¹ Anayasanın 7. maddesinde Meclisin hükümeti her vakit denetleyebileceği ve düşürebileceği yazılı olmakla birlikte, Bakanların bireysel siyasal sorumluluğunun da gensoru yoluyla harekete geçirilebileceğine ilişkin herhangi bir hüküm mevcut değildi. Dahası, 1924 Anayasasının uygulamada kaldığı dönem boyunca, birlikte veya bireysel siyasal sorumluluk mekanizmasının işletilerek Bakanlar Kurulunun veya bir bakanın düşürülebilmesi mümkün olmamıştır. Gerçekten de, 1946'ya kadar geçen dönem zarfında (birkaç kısa süreli deneme dışında) yerleşik bir çok partili siyasal hayatın var olmaması nedeniyle, Parlamento ile hükümet arasında fiili bir özdeşlik ilişkisi devam etmiştir.²² Çok partili hayata geçildikten sonra da, büyük ölçüde o yıllarda uygulanan seçim sisteminin etkisiyle, iktidar partisinin Parlamentodaki aşkın temsilinin sonucu olarak böyle bir denetim mekanizmasının uygulanması fiilen imkânsız hale gelmiştir.

Bakanlar Kurulunun çıkaracağı tüzüklerin kanunlara aykırılığı ileri sürüldüğünde bunun çözüm yerinin Türkiye Büyük Millet Meclisi olduğunun öngörülmesi, yeniden meclis hükümeti sistemini akla getirmekteydi. Tüzüklerin kanunlara aykırılığı ileri sürüldüğünde, bunun çözüm yerinin Meclis olduğunu öngören 52. Madde hükmü şöyleydi:

"Madde 52 - Bakanlar Kurulu, kanunların uygulanışını göstermek yahut kanunun emrettiği işleri belirtmek üzere içinde yeni hükümler bulunmamak ve Danıştayın incelemesinden geçirilmek şartıyla tüzükler çıkarır.

Tüzükler Cumhurbaşkanının imzası ve ilâniyle yürürlüğe girer.

Tüzüklerin kanunlara aykırılığı ileri sürüldükte bunun çözüm yeri Türkiye Büyük Millet Meclisidir." (Dili daha sade olduğu ve bu nedenle daha kolay anlaşılabilirdi için, 1924 Anayasasının yukarıdaki hükümleri, Anayasanın 10 Ocak 1945 tarihinde kabul edilen ve 24 Aralık 1952 tarihinde tekrar eski metnin yürürlüğe konması kararlaştırılana kadar uygulanan metninden alınmıştır. Bkz. KILI, Suna ve GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref a.g.e., ss. 128, 137-138, 140) 1924 Anayasasının, bazı yönleriyle meclis hükümeti sistemini, bazı yönleriyle ise parlamenter sistemi yansıtmaları ile ilgili olarak, bkz. TANÖR, Bülent, **Osmanlı - Türk Anayasal Gelişmeleri**, 2. Baskı, Yapı Kredi yayınları, İstanbul 1998, ss. 304-305; ABADAN, Yavuz ve SAVCI, Bahri, **Türkiye'de Anayasa Gelişmelerine Bir Bakış**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1959, ss. 75-79.

²¹ Hemen yukarıdaki dipnotta da değinildiği gibi, söz konusu 46. Maddeye göre:

"Bakanlar Kurulu, Hükümetin genel politikasından birlikte sorumludur.

Bakanların her biri kendi yetkisi içindeki işlerden ve emri altındakilerin eylem ve işlemlerinden ve politikasının genel gidişinden tek başına sorumludur."

²² YAVUZ, Bülent, **Parlamenter Hükümet Sisteminde ve 1982 Anayasasında Başbakan**, Asil Yayın Dağıtım Ankara 2008, s. 188.

1961 Anayasası, Bakanların bireysel siyasal sorumluluğu ve bunun Parlamentonun inisiyatifiyle harekete geçirilmesi konusunu açık bir biçimde öngörmüş bulunuyordu. Gerçekten, 1961 Anayasasının “Görev ve Siyasî Sorumluluk” kenar başlıklı 105. maddesinin ikinci fıkrasında; *“Her Bakan kendi yetkisi içindeki işlerden ve emri altındakilerin eylem ve işlemlerinden ayrıca sorumludur”* denilmekte ve yine 89. maddesinde gensoru kurumunun işleyişi düzenlenirken *“...Bakanlar Kurulu veya bir Bakanın düşürülebilmesi...”* ifadesi kullanılmaktaydı. Bu düzenleme ise, anılan ilkesin ne şekilde hayata geçirileceği de belirlemiş oluyordu. Ne var ki, 1961 Anayasası’nın uygulamada kaldığı dönem boyunca, bu yöndeki çeşitli girişimlere rağmen bir Bakanın bireysel siyasal sorumluluğu nedeniyle düşürülebilmesi yalnız bir kez gerçekleşmiş; ancak bu girişim de, aşağıda daha ayrıntılı bir şekilde tartışılacağı üzere, anılan kurumun hedeflerine uygun bir işlev görmekten epey uzak kalmıştır.

1982 Anayasasına gelince, bu Anayasada da, 1961 Anayasasındaki gibi “Görev ve Siyasî Sorumluluk” kenar başlıklı 112. maddenin birinci fıkrasında, Hükûmetin genel siyasetinin yürütülmesinden Bakanlar Kurulunun birlikte sorumlu olduğu belirtilmekte; ikinci fıkrasında da, her bakanın Başbakanı karşı sorumlu olduğu, ayrıca kendi yetkisi içindeki işlerden ve emri altındakilerin eylem ve işlemlerinden de sorumlu olduğu öngörülmektedir. 1982 Anayasasının “Gensoru” kenar başlıklı 99. maddesinde ise, TBMM’de gensoru önergesinin verilmesi ve görüşülmesinde izlenecek yöntem düzenlendikten sonra, sondan bir önceki fıkrada, Bakanlar Kurulunun veya bir bakanın düşürülebilmesinin üye tamsayısının salt çoğunluğuyla olacağına ve oylamada yalnızca güvensizlik oylarının sayılacağına işaret edilmektedir. Böylece, açık bir biçimde görülmektedir ki, 1982 Anayasasında da Bakanlar Kurulunun yasama organına karşı hem birlikte, hem de bir bakanın kendi yetkisi içindeki işlerden ötürü bireysel siyasal sorumluluğu öngörülmüş bulunmaktadır.

Buraya kadar ortaya konulan bu genel bakıştan da anlaşılacağı üzere, Türkiye, dünyadaki belli başlı parlamenter sistemler arasında, Bakanların bireysel siyasal sorumluluğu ilkesinin Parlamentonun inisiyatifiyle harekete geçirilen açık bir anayasal mekanizmaya bağlandığı örnekler arasında yer almaktadır.

- IV -

Parlamentar sistemlerde Bakanlar Kurulunun türdeş yapısı ve kararlara oybirliğiyle ulaşıldığı gerçeği dikkate alındığında, siyasal sorumluluk bakımından doğal ve asıl olanın birlikte (kolektif) sorumluluk olduğu açıktır.²³ Zira Bakanlar Kurulu, çeşitli görüş ve yaklaşımların aynı anda uygulama şansı bulduğu bir forum veya bir tür iktidar paylaşım alanı olmayıp; kararların alınması sırasında kapalı kapılar ardında hangi tür tartışmalar yaşanır yaşınsın, sonuçta bir blok olarak hareket eden ve ortak bir sorumluluğu eşit olarak paylaşan kişilerden oluşan bir organ niteliğindedir. Dahası, gündelik işleyişin gerekli kıldığı rutin işlemler veya son derece teknik bazı ayrıntılar bir tarafa bırakılırsa, parlamentar sistemlerde herhangi bir Bakanlık bünyesinde gerçekleştirilen faaliyetlerden hangisinin hükümetin genel siyasetinin, hangisinin doğrudan doğruya bir Bakanın kişisel iradesinin ürünü olduğunun ayırt edilmesinin kolay olmayacağı da açıktır.²⁴ Gerçekten, örneğin bir ülkeyle diplomatik ilişkilerin kurulması veya kesilmesinin veya o ülkeye savaş ilân edilmesinin yalnızca Dışişleri Bakanlığı tarafından alınan bir karar neticesinde gerçekleştiğinin kabul edilmesi mümkün olabilecek midir? Aynı şekilde, bir ülkenin sosyal güvenlik sisteminde gerçekleştirilen çok köklü değişikliklerin; mali, sosyal ve siyasal sonuçlarıyla yalnızca sosyal güvenlikten sorumlu bir Bakanlık tarafından kararlaştırıldığı ve uygulandığının varsayılması ne kadar doğru olabilir? İşte, günümüzün karmaşık yapılı ve çok katmanlı toplumsal ilişkiler ağı neticesinde yukarıda anılan türden örnekler çoğaldıkça, Bakanların bireysel siyasal sorumluluğu ilkesinin gerçek hayattaki karşılığının bulunması da o nispette güçleşmektedir. O kadar ki, bu sorunun farkında olan kimi yazarlar, bireysel siyasal sorumluluk kurumunun, bir Bakanlığın siyasal faaliyetlerine yön veren tercihlerin belirlenmesinden ziyade,

²³ TANÖR, Bülent ve YÜZBAŞIOĞLU, Necmi, **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku (Son Değişikliklere göre)**, 9. Bası, Beta, İstanbul 2009, ss. 353-354. Bu konuda ARMAĞAN şöyle demektedir: “...Aslında kabinenin müşterek bir politikası vardır, bakanların ayrı bir politikası olamaz. Bu sebeple bakanların, ancak bu genel politikayı tatbikteki muvaffakiyetsizliği onun siyasî sorumluluğuna sebep olabilir.” Bkz. ARMAĞAN, Servet, **1961 Anayasası ve Bakanlar Kurulu**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, İstanbul 1978, s. 131.

²⁴ Bu yönde ortaya atılmış bazı ölçütler için bkz. YÜZBAŞIOĞLU, Necmi, **Parlamentar Sistemlerde ve Türkiye’de Yürütme Kuvveti**, Doktora Tezi, İstanbul 1986, ss. 141-142 [Aktaran: TANÖR, Bülent ve YÜZBAŞIOĞLU, Necmi, a.g.e., s. 359, dn. 62.]; GÜNEŞ, Turan, **Parlamentar Rejimin Bugünkü Manası ve İşleyişi**, İstanbul Üniversitesi Yayınları No. 661, İstanbul 1956, ss. 75-76.

Bakanlar Kurulunca belirlenmiş olan tercihlerin uygulamaya geçirilmesinde karşılaşılan başarısızlıklarla ilişkilendirilmesinin daha doğru olacağını dahi savunabilmişlerdir.²⁵

Bu değerlendirmelere ilave edilebilecek bir diğer husus da, çağdaş parlamenter sistemlerde Başbakanın giderek artan rolü ve ağırlığıdır. Bu anlamda Başbakan, günümüzde klâsik anayasa hukuku yazınında anlatıldığı şekliyle “eşitler arasında birinci” (*primus inter pares*) konumundan epey uzaklaşmış ve Bakanlar Kurulunun gerçek lideri ve takip edilecek politikaların belirleyicisi konumuna yükselmiş bulunmaktadır. Gerçekten de, iletişimin, ulaşımın ve her türden teknolojik olanakların artışına paralel olarak gittikçe hızlanan yaşam ritmi karşısında; ekonomiden küresel güvenlik algılamalarına, nüfus artışından kitlesel göç hareketlerine kadar pek çok alanda yaşanan gelişmeler, çok daha hızlı kararlar alma ve uygulama ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu ihtiyaca cevap verme arayışı içine giren parlamenter sistemler de, gittikçe daha yoğun bir biçimde Başbakan iradesi ekseninde yönetilen siyasal yapılar haline dönüşmektedirler.²⁶ Üstelik bu değişim, yalnızca toplumbilim ve siyaset biliminin araçlarıyla gözlemlenebilen eğilimlerden ibaret olmayıp; kendisini doğrudan hukuk alanına yansıyan sonuçlarıyla da açığa vurmaktadır. Bu bağlamda 1982 Anayasası da, hem Başbakanın artan bu toplumsal ve siyasal rolüne, hem de anılan bu rollere paralel olarak Kabine içinde sahip olduğu üstün konuma açıkça göndermede bulunan anayasaların başında gelmektedir.

Gerçekten, Anayasanın 112. maddesinin 1. fıkrasında; “*Başbakan, Bakanlar Kurulunun başkanı olarak, bakanlıklar arasında işbirliğini sağlar ve hükümetin genel siyasetinin yürütülmesini gözetir*” hükmü yer almaktadır. Aynı hüküm, 1961 Anayasasının 105. Maddesinin 1. fıkrasında da mevcuttur ve ilk bakışta Başbakanın Bakanlar Kurulu içinde klâsik “eşitler arasında birinci” konumuna göndermede bulunulduğu izlenimi vermekteyse de; maddenin 3. fıkrasında yer alan; “*Başbakan, bakanların görevlerinin Anayasa ve kanunlara uygun olarak yerine getirilmesini gözetmek ve*

²⁵ GÜNEŞ, Turan, a.g.e., s. 75.

²⁶ Kabineyi oluşturan bakanların hiyerarşisi ve parlamenter sistemdeki Başbakanın Bakanlar karşısındaki üstün konumu hakkında ayrıntılı açıklamalar ve karşılaştırmalı bir analiz için bkz. VON BEYME, Klaus, **Parliamentary Democracy, Democratization, Destabilization, Reconsolidation**, 1789-1999, Palgrave Macmillan, Hampshire ve New York 2000, ss. 155-162 ve ERDOĞAN, Mustafa, “Başbakanlık Hükümeti mi?”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt XLIV, No. 3-4 (Temmuz 1989), ss. 229-247.

*düzeltilici önlemleri almakla yükümlüdür” hükmü, Başbakan merkezli bir siyasal sistem yönünde güçlü bir sapmanın varlığını gözler önüne sermektedir.*²⁷

1982 Anayasasının 112. maddesinin Başbakana bakanların görevlerinin Anayasa ve kanunlara uygun olarak yerine getirilmesini gözetmek ve düzeltici önlemleri almak yükümlülüğü getiren 3. fıkrasındaki hüküm, Danışma Meclisinin kabul ettiği metinde yer almamaktaydı.²⁸ Bu düzenleme, Anayasaya Millî Güvenlik Konseyince eklenmişti. Bu konuda Millî Güvenlik Konseyince yapılan değişikliğin gerekçesinde şöyle deniliyordu:

*“Görev ve siyasî sorumluluk kenar başlıklı Danışma Meclisince kabul edilen 121’ inci madde 112’ nci madde olarak yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenlemede bakanlar ile Başbakan arasındaki ilişki açık bir şekilde belirtilmiştir...”*²⁹

10 Ekim 1984 tarih 3056 sayılı “Başbakanlık Teşkilâtı Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun”da, Başbakanın tüm bakanlıklar üzerindeki yetkisi daha da güçlü ifadelerle vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, sözü geçen Kanunun, “Başbakan” kenar başlıklı 4. maddesinde şu hükmün yer aldığı görülmektedir:

²⁷ Aynı esaslar, 3056 sayılı “Başbakanlık Teşkilatı Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun”un 1. ve 3. maddelerinde de tekrarlanmaktadır (R.G. 19.10.1984, Sayı: 18550).

²⁸ Danışma Meclisinin kabul ettiği metnin Anayasanın 112. maddesine karşılık gelen 121. maddesinde şu hüküm yer almıştı:

“Başbakan, Bakanlar Kurulunun Başkanıdır; Bakanlar Kurulunun genel siyasetini belirler, yürütülmesini gözetir ve Bakanlıklar arasında işbirliğini ve koordinasyonu sağlar. Bakanlar Kurulu bu siyasetin yürütülmesinden birlikte sorumludur.

Her Bakan, yetkisi içindeki işlerden ve emri altındakilerin eylem ve işlemlerinden ayrıca sorumludur.

Bakanlar, dokunulmazlık ve yasaklamalar bakımından Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleriyle aynı durumdadır.” Bkz. Danışma Meclisinin Kabul Ettiği Metin, Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Tasarısı, **Danışma Meclisi Tutanak Dergisi**, Cilt 10, 23 Eylül 1982 tarihli 156. Birleşim tutanağı sonuna ekli, s. 29.

²⁹ AKAD, Mehmet ve DİNÇKOL, Abdullah, **1982 Anayasası ve Anayasa Mahkemesi Kararları**, Der Yayınları, İstanbul 2007, s. 609

“Başbakan, Bakanlar Kurulunun Başkanı, bakanlıkların ve Başbakanlık Teşkilâtının en üst amiridir.

Başbakan;

a-Türkiye Cumhuriyetinin yüksek hak ve menfaatlerini korumak ve gözetmek, milletin huzur ve güvenini sağlayıcı önlemleri almak, genel ahlâk ve kamu düzenini muhafaza etmek, ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı sağlamak, refahı yaygınlaştırmak, Hükümetin genel siyasetini yürütmek ve diğer maksatlarla bakanlıklar arasında ahengi ve işbirliğini temin eder.

b-Bakanların görevlerinin Anayasa ve kanunlara uygun olarak yerine getirilmesini gözetir ve düzeltici önlemleri alır.

c- Anayasa ve kanunlarla kendisine verilen diğer görevleri yapar.”

Görüldüğü gibi, bu düzenlemede, yalnızca Anayasadaki hüküm tekrarlanmamakta, onun yanında, Başbakanın **“bakanlıkların ve Başbakanlık teşkilâtının” en üst amiri olduğu** da, açık bir biçimde belirtilmektedir.

Bunların dışında, 1982 Anayasasında Başbakana önceki Anayasalarımızda bulunmayan bir yetki daha tanınmıştı. Gerçekten, 1982 Anayasasının 109. maddesinin üçüncü fıkrası uyarınca, Başbakanın gerektiğinde bir bakanın görevden alınmasını Cumhurbaşkanı'dan talep edebilmesi mümkündür. Bir diğer deyişle, 1982 Anayasasına göre, Başbakanın talebi üzerine Cumhurbaşkanı'nca her hangi bir bakanın görevine son verilebilecekti.³⁰ 1982 Anayasasının 109. maddesinde yer alan hüküm şöyledir:

³⁰ 1982 Anayasasındaki bu hüküm ilk kez Maliye ve Gümrük Bakanı Vural Arıkan hakkında işletilmiştir. Başbakan Turgut Özal, 26 Ekim 1984 tarihinde Maliye ve Gümrük Bakanı Vural Arıkan'ın görevden alınmasını Cumhurbaşkanı Kenan Evren'den talep etmiş ve Cumhurbaşkanı Evren, bu talep doğrultusunda Arıkan'ı görevden almıştı (**Resmî Gazete**, 26 Ekim 1984, Sayı: 18557<Mükerrer>). Daha sonraki bir tarihte görevden alınan bir başka bakan, Akbulut Hükümetinde Millî Savunma Bakanı olarak görev yapan Hüsnü Doğan'dı. Başbakan Yıldırım Akbulut'un, 22 Şubat 1991 tarihinde görevden alınmasını talep ettiği Millî Savunma Bakanı Hüsnü Doğan, dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından görevden alınmıştı (**Resmî Gazete**, 22 Şubat 1991, Sayı: 20794 <Mükerrer>). Bir başka görevden alınma da, Başbakan Bülent Ecevit'in talebi üzerine Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından gerçekleştirilmişti. Ecevit'in başkanlığında DSP, ANAP ve MHP'nin katılımıyla kurulan 5. Ecevit Hükümetinde MHP kanadından Devlet Bakanı

“Bakanlar Kurulu, başbakan ve bakanlardan kurulur.

Başbakan, Cumhurbaşkanınca, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri arasından atanır.

Bakanlar. Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri veya milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olanlar arasından Başbakanca seçilir ve Cumhurbaşkanınca atanır; gerektiğinde Başbakanın önerisi üzerine Cumhurbaşkanınca görevlerine son verilir.”

Kuşku yok ki, Anayasada Başbakana bir bakanın Cumhurbaşkanınca görevden alınmasını talep edebilme yetkisinin tanınmış olması, onu Bakanlar Kurulu içinde farklı bir konuma taşımış oluyordu. Bakanlar Kurulu listesini Başbakanın hazırladığını, bir diğer deyişle, Hükûmetin kuruluşunda bir kişinin bakan olmasını önerenin Başbakan olduğunu dikkate aldığımızda, daha sonra aynı Başbakanın bir nedenle o bakanın Bakanlar Kurulunda bulunmasını sakıncalı görüp, Cumhurbaşkanınca görevden alınmasını talep ettiğinde, Cumhurbaşkanının bu talebi yerine getirmemesinin, beklenebilecek bir davranış olmayacağı açıktır. Bir an için, Cumhurbaşkanının bu talebi uygun bulmayıp, bakanı görevden almadığını düşünsek bile, bu durumda, büyük bir olasılıkla Başbakan göreve devam etmek istemeyecek ve istifa edecektir. Yasama organında çoğunluğu elinde bulunduran bir Başbakanın istifasından sonra Cumhurbaşkanının yeni bir hükûmet kurmada çok zorlanacağını da gözden uzak tutmamak gerekir. Bu nedenle, böyle bir riskle karşı karşıya kalmak istemeyecek olan Cumhurbaşkanının, Başbakanın talebini yerine getirmeyi ve ilgili bakanı görevden almayı tercih edeceği söylenebilir.

Bakanların gerektiğinde Başbakanın önerisi üzerine Cumhurbaşkanınca görevden alınabilmelerine imkân veren 109. maddedeki düzenleme, kelimesi kelimesine aynı ifadelerle Danışma Meclisinin kabul ettiği metinde de öngörülmüş bulunuyordu.³¹ Diğer bir deyişle, Millî Güvenlik Konseyi, Danışma Meclisinin kabul ettiği metinde, herhangi bir

olarak yer alan Sadi Somuncuoğlu, Başbakan Ecevit'in talebi doğrultusunda 8 Mayıs 2000 tarihinde Cumhurbaşkanı Demirel tarafından görevden alınmıştı (**Resmî Gazete**, 9 Mayıs 2000, Sayı: 24044).

³¹ Bkz. Danışma Meclisinin Kabul Ettiği Metin, Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Tasarısı, **Danışma Meclisi Tutanak Dergisi**, Cilt 10, 23 Eylül 1982 tarihli 156. Birleşim tutanağı sonuna ekli, s. 29.

değişikliğe gitmemiş, o metni aynen benimsemişti. Bu hükmün gerekçesinde şöyle denildiğini görüyoruz:

*“Bakanlar Kurulu Başbakan ve bakanlardan oluşmaktadır. Başbakan, milletvekili seçilme yeterliğine sahip olanlar arasından atanabilir, yani Başbakan olmak için Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi olma koşulu aranmamaktadır. Bakanlar için de durum aynıdır. Cumhurbaşkanı, gereğinde Başbakanın ve bakanların görevine usulüne uygun olarak son verir. Hiç şüphesiz ki Cumhurbaşkanı parlamenter rejim gereği Türkiye Büyük Millet Meclisi güvenine haiz bir Başbakanı azledemez o zaman çoğunlukla ihtilâfa düşmüş olur tarafsızlık niteliğini yitirir. Hüküm ender olsa da, Türkiye Büyük Millet Meclisinde 105 ve 128’inci maddeler uyarınca güvensizlik oyu alan ve 132/1 maddesinin uygulanmasını istemeyen ve istifa da etmeyen bir Başbakan düşünülererek konmuştur. Bu anda krizin tek çözüm yolu Cumhurbaşkanı’nın Başbakanın görevine son vermesidir.”*³²

1982 Anayasasının 109. maddesinde dikkat çeken bir husus, bu maddede yer alan hüküm ile gerekçesinin birbiriyle bağdaşmıyor olmasıdır. Gerçekten, gerekçeye göre Başbakanın TBMM üyeleri arasından belirlenmesi gerekmiyordu. Cumhurbaşkanı, milletvekili seçilme yeterliğine sahip olması koşuluyla, Meclis dışından bir kişiyi de hükümeti kurmakla görevlendirebilecekti. Gerekçede 109. maddenin yürürlükteki metniyle bağdaşmayan bir başka husus, Cumhurbaşkanı’nın, sadece bakanları değil, Başbakanı da görevden alabilme yetkisine sahip kılınmasıydı. Bu bağdaşmayan durum, Danışma Meclisi Anayasa Komisyonunca hazırlanan ve Danışma Meclisine sunulan Anayasa Tasarısının, 109. maddeye karşılık gelen 126. maddesinin, Danışma Meclisindeki görüşmeler sırasında değiştirilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Gerçekten, Danışma Meclisi Anayasa Komisyonunun hazırladığı Anayasa Tasarısının, Anayasanın 109. maddesine karşılık gelen 126. maddesinde şu düzenleme öngörülmekteydi:

³² Danışma Meclisi S. Sayısı: 166’ya 1 inci Ek, “Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Tasarısı ve Anayasa Komisyonu Raporu, **Danışma Meclisi Tutanak Dergisi**, Cilt 7, 4 Ağustos 1982 tarihli 120. Birleşim tutanağı sonuna ekli, s. 49. Madde gerekçesi için ayrıca bkz. AKAD, Mehmet ve DİNÇKOL, Abdullah, a.g.e., s. 106.

“Bakanlar Kurulu, Başbakan ve Bakanlardan oluşur.

Başbakan, Cumhurbaşkanınca, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri veya milletvekili seçilme yeterliğine sahip olanlar arasından atanır; usulüne uygun olarak Cumhurbaşkanınca görevine son verilebilir.

Bakanlar, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri veya milletvekili seçilme yeterliğine sahip olanlar arasından Başbakanca seçilir ve Cumhurbaşkanınca atanır; gerektiğinde Başbakanın önerisi üzerine, Cumhurbaşkanınca görevlerine son verilir.”³³

Daha sonra, Danışma Meclisindeki görüşmeler sırasında, Komisyonca hazırlanan metinde bazı değişiklikler gerçekleştirilmiş ve Cumhurbaşkanının Başbakanı yalnızca TBMM üyeleri arasından belirleyebileceği şeklinde bir düzenleme kabul görmüştü. Ayrıca, Komisyonca hazırlanan metinde yer alan Cumhurbaşkanına Başbakanı görevden alma yetkisi de Genel Kurulca benimsenmemiş ve kaldırılmıştı.³⁴ Komisyonun hazırladığı tasarının 126. maddesine karşılık gelen Danışma Meclisinin kabul ettiği metnin 118. maddesi, Millî Güvenlik Konseyince de 109. madde olarak benimsenmiş ve böylece bugün yürürlükteki 109. madde metni oluşmuştur. Ancak, Danışma Meclisi Genel Kurulu tarafından Komisyonca hazırlanan metinde yapılan bu değişikliklere karşın, gerekçede onlara paralel bir düzenlemeye gidilmediği için, yürürlükteki 109. madde metniyle gerekçesi arasında söz konusu çelişkili durum ortaya çıkmış bulunmaktadır.

1982 Anayasasının 112. maddesi, 109. madde ile birlikte değerlendirildiğinde, şu söylenebilir: Başbakana bakanların görevlerinin Anayasa ve kanunlara uygun bir biçimde yerine getirilmesini gözetmek ve düzeltici önlemleri almak yetkisini tanıyan 112. madde hükmü, Başbakanın bakanlar üzerindeki yetkin konumunu belirlerken; bakanların görevlerine, “gerektiğinde” Başbakanın önerisi üzerine Cumhurbaşkanınca son verilebileceğini belirten 109. madde hükmü bu resmi tamamlamakta ve Başbakanın Bakanlar Kurulu içindeki liderliğinin, salt siyasal gerçeklikten

³³ Danışma Meclisi S. Sayısı: 166, “Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Tasarısı”, **Danışma Meclisi Tutanak Dergisi**, Cilt 7, 4 Ağustos 1982 tarihli 120. Birleşim tutanağı sonuna ekli, s. 32.

³⁴ **Danışma Meclisi Tutanak Dergisi**, Cilt 9, ss. 415-435; Cilt 10, s. 417.

kaynaklanan bir olgu değil; ama bizzat anayasa koyucu tarafından da benimsenen bir tercih olduğunu ortaya koymaktadır.³⁵

Kanımızca, yukarıda anılan Anayasanın 112. maddesinin 3. fıkrası ile 109. maddesinde bu iki hüküm, günümüzde Bakanların bireysel siyasal sorumluluğu ilkesini savunmayı iyiden iyiye güçleştirmiş bulunmaktadır. Zira bir Bakanın bireysel siyasal sorumluluğunun harekete geçirilmesi yönünde dile getirilen eleştirilerin Başbakan tarafından da benimsenmesi durumunda, Başbakanın, ilgili bakana yönelik somut talimatlarla eleştiri konusu olan hususun düzeltilmesi için girişimde bulunacağı veya o bakanın görevine kolaylıkla son verilebileceği açıktır. Böyle bir yolun izlenmemesi halinde ise, artık anılan sorumluluğun Başbakan tarafından üstlenildiği ve bu noktadan itibaren yalnızca herhangi bir Bakanın bireysel sorumluluğundan değil, ama hükümetin ortak bir siyasal tercihindен doğan sorumluluktan söz etmenin daha yerinde olacağı tabiidir.

İşte bütün bu anlatılanlardan hareketle bu çalışmada ortaya konulan temel anlayış; bakanların bireysel siyasal sorumluluğu ilkesinin ve özellikle de anılan sorumluluğun yasama organı tarafından harekete geçirilmesini sağlayan “bireysel gensoru” mekanizmasının, çağdaş parlamenter sistemler bağlamında sahip olduğu konumun büyük ölçüde aşındığı ve ciddi bir anlam kaybına uğradığıdır. Bize göre, anılan kurumun anayasal yapı içinde bugünkü haliyle muhafazasının, kendisinden umulan faydanın dışında, farklı sonuçların doğmasına ve bir bakanın kendi görev alanı içindeki işlem ve eylemlerinden ötürü siyasal sorumluluğunu gerçekleştirmek yerine, başka siyasal getiriler sağlamak amacıyla kullanılacağına dikkat çekilmesi gerekmektedir. Fikrimizce, anılan mekanizmanın Türkiye’deki seyri de, yukarıda işaret etmeye çalıştığımız sakıncanın ne kadar gerçek olduğunu ortaya koymaktadır. Gerçekten, çok partili siyasal hayatımızda “bireysel gensoru” mekanizmasının yasama organınca başarı ile kullanıldığı ve ilgili bakanın düşmesine yol açan iki örnek olayda karşılaşılan görünüm; bireysel siyasal sorumluluğun sınırlarını makul biçimde yorumlayan, yapıcı, dengeli ve tutarlı bir parlamenter denetim aracının işletilmesinden çok, günlük siyasetin dar çıkarlarına sıkışan ve parlamentarizmin rasyonelleştirilmesi eğilimleriyle örtüşmeyen siyasal manevralar şeklinde somutlaşmaktadır. Bu iki olaydan biri, 1961 Anayasası döneminde Dışişleri Bakanı Hayrettin

³⁵ GÜNDAY, Metin, **İdare Hukuku**, Yenilenmiş 5. baskı, İmaj Yayınevi, Ankara 2002, ss. 341-342, 353-354. 1982 Anayasasında, bakanların Başbakana karşı bireysel sorumluluğu hakkında, bkz. GÖZLER, Kemal, a.g.e., ss. 609-610.

Erkmen'in; diğeri de, 1982 Anayasası döneminde Devlet Bakanı Güneş Taner'in düşürülmesidir.

- V -

Cumhuriyet döneminde bugüne kadar, gerek Bakanlar Kuruluna, gerek bir bakana karşı birçok gensoru önergesi verilmişse de; bunlardan ikisi hükûmet, ikisi de bir bakan için olmak üzere yalnızca dördü sonuç vermiş ve yasama organınca iki kez hükûmet, iki kez de bakan düşürülmüştür.³⁶

V. a)

Düşürülen ilk bakan, Demirel tarafından kurulmuş olan 43. Hükûmette (6. Demirel Hükûmeti), Dışişleri Bakanı olarak görev yapan Hayrettin Erkmen'dir. Bu olay, bireysel gensorunun, esasında Bakanlar Kurulunun birlikte sorumluluğunu gerektiren bir konuda bile, o yola gidilmeyip tek bir bakanın siyasal sorumluluğuna yönelik olarak işletilebileceğini; bir diğer deyişle, ne kadar değişik amaçla kullanılabileceğini göstermesi bakımından çok ilginç bir örnek oluşturmaktadır. Bu ilginç olayın ortaya çıkışı şöyle bir seyir izlemişti:

³⁶ Cumhuriyet tarihinde düşürülen ilk Hükûmet, 1977 seçimleri sonunda CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit'in kurduğu azınlık Hükûmetinin Millet Meclisinden güvenoyu alamamasından sonra, Adalet Partisi Genel Başkanı Süleyman Demirel'in başkanlığında kurulan koalisyon hükûmetiydi. 1977 yılı sonunda bazı milletvekillerinin Adalet Partisinden istifa etmesi ve CHP tarafından verilen gensoru önergesi sonrasında, 31 Aralık 1977 tarihinde gidilen güven oylamasında CHP ile birlikte güvensizlik oyu vermeleri üzerine Demirel Hükûmeti düşürülmüştü (**M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 5, Toplantı: 1, Cilt: 2, Birleşim: 85, (31.12.1977), ss. 96-97. Düşürülen ikinci Hükûmet, aşağıda görüleceği gibi, Mesut Yılmaz Hükûmetiydi. Yılmaz Hükûmeti, 28 Kasım 1998 tarihinde TBMM'ce düşürülmüştü (**T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 20, Yasama Yılı: 4, Cilt: 66, Birleşim: 24, (28.11.1998), ss. 280, 300-302). Cumhuriyet tarihinde düşürülen ilk bakan, yine aşağıda görüleceği üzere, Demirel Hükûmetinde Dışişleri Bakanı olarak görev yapan Hayrettin Erkmen'di. Erkmen, 5 Eylül 1980 tarihinde düşürülmüştü (**M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 5, Toplantı: 3, Cilt: 16, Birleşim: 130, (05.09.1980), ss. 848, 849-852). Cumhuriyet tarihinde bugüne kadar düşürülen ikinci Bakan ise, Mesut Yılmaz Hükûmetinde Hazine Sorumlusu Devlet Bakanı olarak görev alan Güneş Taner'di. Taner, Başbakan Mesut Yılmaz'ın düşürülmesinden hemen önce, aynı gün, 28 Kasım 1998 tarihinde TBMM'ce düşürülmüştü (**T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 20, Yasama Yılı: 4, Cilt: 66, Birleşim: 24, (28.11.1998), ss. 279, 297-299). Bu konuda bkz. ONAR, Erdal, "Güncel Demokrasilerde Parlatmentonun Rolü: Türkiye Büyük Millet Meclisi Örneği", **Erdoğan Teziç'e Armağan**, Galatasaray Üniversitesi Yayınları Armağan Serisi, No. 5, (Tarihsiz), s. 109.

14 Ekim 1979 tarihinde yapılan Cumhuriyet Senatosu kısmî yenileme seçimlerinde ve boşalan 5 milletvekilliği için aynı tarihte yapılan Millet Meclisi ara seçiminde iktidardaki CHP ciddî bir yenilgiye uğradığından³⁷, Başbakan Bülent Ecevit 16 Ekim 1979 tarihinde istifa etmiş³⁸ ve Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, 24 Ekim 1979 tarihinde, yeni Hükûmeti kurma görevini Adalet Partisi Genel Başkanı ve Isparta Milletvekili Süleyman Demirel'e vermişti.³⁹ Demirel, 12 Kasım 1979 tarihinde kurduğu Adalet Partisi azınlık Hükûmetini Cumhurbaşkanlığına sunmuş ve yeni Bakanlar Kurulu (Türkiye Cumhuriyetinin 43., Demirel'in 6. Hükûmeti), aynı gün Cumhurbaşkanınca onanmıştı⁴⁰ Hükûmet programı 19 Kasım 1979 tarihinde Millet Meclisinde okunuyor ve 25 Kasım 1979'da yapılan güven oylamasında, Millî Selâmet Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisinin tam kadro hazır bulunup güvenoyu vererek dışardan desteklediği yeni Hükûmet, 208 ret ve 1 çekimsere karşı 229 kabul oyuyla Millet Meclisinin güvenini sağlıyordu.⁴¹

Ancak, güven oylamasının üstünden henüz 1 yıl bile geçmeden, Millî Selâmet Partisi ile Demirel Hükûmeti arasında sorunlar yaşanmaya başlamıştı ve sonunda Millî Selâmet Partisi Meclis Grubu, hükûmetin tümü

³⁷ Cumhuriyet Senatosunun 50 iskemlesi için gidilen kısmî yenileme seçiminde, AP 33, CHP 12, MSP 4 ve MHP 1 senatörlük kazanmıştı. Aydın, Edirne, Konya, Manisa ve Muğla illerinde boşalan birer milletvekilliği için yapılan ara seçimde ise, beş milletvekilliğini de AP kazanmıştı. Bkz. *Milliyet*, 16 Ekim 1979.

³⁸ Başbakan Bülent Ecevit, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e sunduğu 16 Ekim 1979 tarihli istifanamesinde şöyle demektedir:

"Sayın Fahri S. Korutürk

Cumhurbaşkanı

Ankara

14 Ekim seçimlerinin sonuçları ve bu sonuçların Millet Meclisine yansımaları, bir Hükûmet değişikliğini gerekli kılmaktadır.

Bu nedenle Bakanlar Kurulunun istifasını yüksek tasviplerinize saygıyla sunarım."

Cumhurbaşkanı Korutürk te, Başbakanlığa yazdığı cevabî yazıda, istifanın kabul edildiğini, o güne kadar yürütülmüş olan memleket hizmetleri için teşekkür ederek bildiriyor ve yeni Hükûmet kuruluncaya kadar göreve devam edilmesini istiyordu. **Resmî Gazete**, 18 Ekim 1979, Sayı: 16788.

³⁹ **Resmî Gazete**, 25 Ekim 1979, Sayı: 16795.

⁴⁰ **Resmî Gazete**, 13 Kasım 1979, Sayı: 16808.

⁴¹ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 5, Toplantı: 3, Cilt: 13, Birleşim: 8, (25.11.1979), ss. 225, 227-230; *Milliyet*, 26 Kasım 1979.

için olmasa da, Dışışleri Bakanı Hayrettin Erkmen için 29 Temmuz 1979 tarihinde bir gensoru önergesi vermişti. Millî Selâmet Partisi Genel Başkanı Necmettin Erbakan ile MSP Grup Başkanvekilleri İstanbul Milletvekili Süleyman Arif Emre ve Adana Milletvekili Hasan Aksay'ın imzasıyla Millet Meclisi Başkanlığına sunulan gensoru önergesinde aynen şöyle denilmekteydi:

“AP azınlık Hükümetinin Dışışleri Bakanı Sayın Hayrettin Erkmen, 8 aydan beri tutum ve davranışlarıyla dış politikamızda millî menfaatlerimizi ihlal etmekte, telafisi imkânsız neticelere sürüklemektedir. Şöyle ki:

1. Sayın Bakan göreve başlar başlamaz, bizi neticede Avrupa'ya vilayet yapacak, Türkiye'yi İslâm dünyasından ayırıp, Batı ile siyasi birleştirmeye müncer olacak, Ortak Pazara sokmaya teşebbüs etmiştir.

2. Ege'deki haklarımızı korumak şöyle dursun, 714 sayılı Notam'ı sebepsiz yere kaldırmış, Ege'deki adaların Yunanlılarca tahkim edilmesine ilaveten, Yunanlıların Ege'yi kendi gölleri olarak kabullenmelerine zemin hazırlamıştır.

Bu yüzden Ege hava kontrolü Yunanlıların eline geçmiştir.

3. Batı Trakya'da zulme uğrayan kardeşlerimize asla sahip çıkmamıştır.

4. Bu Bakan, (İran'a reeksport yaptırmam) diyerek, İslama döndüğü için Batılıların koyduğu ambargoda İran'ın değil Batılıların yanında yer almıştır.

5. Afganistan;

Bu Bakan, Afganistan'a vaki komünist tecavüzleri karşısında Amerika müsaade etmediği için konuşamamış, Afganlı mücahitlere gönül yardımı bile yapamamıştır.

6. İslam Konferansı;

Bu Bakan, son İslam Konferansını, koşup Brüksel'e yetişmek bahanesiyle yarıda bırakmış, konferansta alınan çok önemli tarihi kararları milletimize müjdeleyeceğine, «Konferasta ihtilâf çıktı» diye ancak İsrail'i memnun edecek mahiyette beyanlar vermiştir. «Bu

konferansta alınan kararlar ülkemizi bağlamaz» diyerek menfi bir tutum takınmış, Müslüman ülkelerle münasebetleri zedelemiştir.

7. İsrail'in emperyalist hedefleri ve tecavüzleri karşısındaki tutumu;

Bilindiği gibi, bugünkü İsrail, dünya siyonizm planlarının bir adımı olarak kurulmuştur. İsrail Meclisinin önünde heykeli bulunan Theodor Henzl'in, yüz sene evvel hazırladığı plan, önce merkezi Kudüs olmak üzere bir İsrail devletinin kurulmasını, bilara de adım adım ilerleyerek Fırat, Dicle ve Nil havzalarının, yani Anadolumuzun İsrail'e vilayet yapılmasını esas almaktadır.

İsrail son aylarda, tecavüzleri daha da artırmış, işgal ettiği Müslüman topraklarından çekilmesi lazım gelirken, tam tersine, bir yandan bu bölgelerde sürekli olarak yeni yerleşme merkezleri tesis etmekte, diğer yandan bu bölgelerdeki Müslüman halka terörist tecavüzler düzenlemektedir.

Bütün bu olaylar cereyan ederken, bu Bakan sadece susmuştur ve bilakis İsrail'le münasebetleri geliştirmeye özenmiştir.

8. Bu vahim olaylar üzerine, bütün Müslüman ülkelerin Dışişleri Bakanları İsrail'in tecavüzlerini telin ve önlemek maksadıyla, Ortadoğu ve dünya sulhü bakımından büyük öneme haiz Amman Konferansını tertip ettiler. Bu Bakan, 11 – 13 Temmuz tarihleri arasında yapılan bu toplantıya gitmedi. Bunun yerine Sofya'ya gitmeyi tercih etti.

9. Son olarak, İsrail Parlamentosundan 1400 yıllık İslam şehri Kudüs'ü kendisine devlet merkezi yaptığına dair bir karar aldı. Bu olay, asrımızın en mühim olayıdır. İslam âleminin haklarına, Orta-doğu ve Dünya sulhüne karşı pervasızca ve küstahça bir tecavüzdür.

İsrail'in Kudüs'ü başkent ilân etmesi, aynı projenin bir diğer bölümü olan Anadolumuzun kendilerine vilayet yapma adınının bir başlangıcıdır. Böyle tarihi bir olay karşısında, yapılacak ilk iş, İsrail'le münasebetleri olan Türkiye'den başka bir ülke mevcut değildir. 1973'ten beri her İslam Konferansında Türkiye'nin İsrail'le münasebetlerini kesmesi ısrarla talep edilmektedir.

Son Kudüs olayı, vahim bir olaydır ve artık münasebetlerin kesilmesi lazımdır. Bu Bakan, Müslüman ülkelerle her türlü münasebetlerimizin geliştirilmesine mani olmaktan başka bir işe yaramadığı halde, ısrarla İsrail’le münasebetlerimizi devam ettirmekte, İslam âlemini itmekte, karşılıklı olarak sağlanacak milli menfaatleri ihlal etmektedir.

Yukarıda arz edilen sebeplerden dolayı, Anayasanın 89 ncü maddesi gereğince Dışişleri Bakanı hakkında gensoru açılmasını arz ve talep ederiz.”⁴²

Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmen hakkında MSP Meclis Grubunca verilen gensoru önergesi incelendiğinde, önergede bir eksiklik olarak ileri sürülen hususların hemen hepsinin, bir bakanın görev alanındaki işlerin çok ötesinde, Hükûmetin birlikte sorumluluğunu gerektiren konular olduğu görülecektir. Gerçekten, bir ülkenin, bugün Avrupa Birliği olarak adlandırılan, o yıllardaki adıyla Ortak Pazar veya Avrupa Ekonomik Topluluğu gibi çok kapsamlı ve sıkı bir birlikteliği gerektiren uluslararası bir kuruluşa üye olması, o ülke için fevkalade önemli bir karardır ve herhalde böyle önemli bir karara ulaşmanın sorumluluğunun, Hükûmete değil de, yalnızca Dışişleri Bakanına bırakılması düşünülemez. Aynı şekilde, Kudüs’ü başkent ilân etmiş olan İsrail’le diplomatik ilişkilerin kesilmesi de, eğer gerekiyorsa, Dışişleri Bakanının değil, Hükûmetin alabileceği bir karardır. Bu nedenle, böyle bir karar almamanın, bu konuda çekingen davranmanın sorumluluğunun da, yine, Dışişleri Bakanına değil, Hükûmete yüklenmesi gerekecektir. Nitekim, Millet Meclisinde, önergenin gündeme alınıp alınmayacağına karar verilen görüşmede, MSP Grubu adına konuşan ve önergenin gündeme alınmasını isteyen Malatya Milletvekili Recai Kutan da, konuşmasının çoğu yerinde, Adalet Partisi iktidarının, Hükûmetin sorumluluğundan söz etmekteydi. Konuşmasında, Kutan’ın şöyle dediğini görüyoruz:

“...Muhterem arkadaşlarım, pek çok meselede olduğu gibi, dış politikada da Adalet Partisinin uzun vadeli, ciddi ve tutarlı bir görüşü mevcut değildir. Şahsiyetli bir dış politika, milli bir dış politika yerine, Batının paralelinde günlük politikalar tercih olunmaktadır...

⁴² M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 5, Toplantı: 3, Cilt: 16, Birleşim: 126, (28.08.1980), s. 772.

Yukarıda Adalet Partisinin uzun vadeli sürekli ve kararlı bir dış politika görüşünün bulunmadığını ifade etmiştim. Bu iddiamızın doğruluğuna yürekten inanmakla beraber, dış politikalarının hiç değişmeyen şuurla ve kararlılıkla tatbik edilen bir çizgisi vardır ki, haklarını yemiş olmamak için bunu da ifade etmek mecburiyetindeyiz. Bu çizginin göze batan yanları şunlardır: Her zaman Batı yanlısı ve Batıya bağlı olmak.

Her zaman İsrail'e, Yunan'luya müsamahakâr ve dost bunlarla aynı safta olmak.

Müslüman ülkeleri küçük görmek ve her zaman münasebetleri belli bir mesafede ve soğuk tutmak.

...

Birinci arz edeceğim mesele, Ortak Pazar'la ilgilidir. Her vesileyle «Biz daha 9 aylık bir Hükümetiz, biz bu dönemde ancak devraldığımız enkazı tamirle uğraşıyoruz» diye(n) Adalet Partisi Hükümeti ve onun Dışişleri Bakanı her ne hikmetse, daha iktidarlarının 3 ncü ayında Ortak Pazar meselesine dört elle sarılmışlardır...

...

Muhterem milletvekilleri; Ortak Pazar, Türkiye'yi İslâm âleminde kopartıp, Batı Hristiyan potası içerisinde eritmek isteyen bir Siyonist planıdır. Ancak bu planlar yürümemiştir, bundan sonra da yürümeyecektir. Üç tane «Batı Kulüp» üyesinin ve beynelmilel kozmopolitin keyfi için bu aziz millet Hristiyan Avrupa'ya hizmetçi, uşak ve işçi olacak değildir. Bu kürsüden ilan ediyoruz, kimsenin gücü buna yetmeyecektir. Bu aziz millet ve bu milletin temsilcisi olan Parlamento, Allah'ın izniyle şu gök kubbeyi Ortak Pazarcıların tepesine indirecektir.

...

İkinci mesele olarak, Ege'deki haklarımız hakkında bilgi arz edeceğim. Yunanlılar adım adım «Megalo İdea» denilen bir ham hayalin gerçekleştirilebilmesi için gayret içerisindeyler. İlk adım olarak da Ege'yi bir iç deniz haline getirmeyi planlamışlardır. Yunanlılar, Lozan Anlaşmasına aykırı olarak 12 Ada'da tahkimat yaptılar. Bu Hükümet ve bu Bakanın «Bu tahkimat sökülmevidir»

diye bir sözünü duyanınız ve ciddi bir teşebbüslerini göreniniz var mı?

...İsrail'in son küstahlığı, Kudüs'ü başkent yapmış olmasıdır. Nitekim İsrail Meclisi son aldığı bir kararla Kudüs'ü başkent ilân etmiştir... İşte İsrail, Müslümanlar için bu kadar önemli olan Kudüs'ü ve Mescidi Aksâ'yı başkent ilan etti. İlan etti de, acaba bizim Dışişleri Bakanımız ve Bakanlığı ne yaptı? Kınadılar... Bütün bu olan biten hadiseler muvacehesinde, İsrail'le siyasi ilişkilerimiz derhal kesilmeli ve İsrail Elçiliği kapatılmalı idi. Ama görüyorsunuz ki, bu Adalet Partisi iktidarının ve bu Bakanın zihniyeti yüzünden Müslüman ülkeleri kırıp karşımıza alma pahasına, milli menfaatlerimizi zedeleme pahasına İsrail'le ilişkiler kesilemiyor..."⁴³

Benzer şekilde, CHP Grubu adına konuşan ve Dışişleri Bakanı Erkmen hakkındaki gensoru önergesinin gündeme alınmasını isteyen İstanbul Milletvekili Hikmet Çetin de, konuşmasında, sık sık **Hükûmetin** başarısızlığına yollama yapıyordu. Bu bağlamda, Hikmet Çetin, şöyle diyordu:

"...Bu Hükümet biçiminin, programının, ekonomik ve sosyal politikasının başından beri karşısında olduk. Bunların, ülkenin temel sorunlarına çözüm getiremeyeceğini, 10 aya yaklaşan uygulama da açıkça göstermiş bulunmaktadır.

Uygulamaya konulan ekonomik modelin ülkeyi daha da dışa bağımlı hale getireceğini ve beraberinde ülke yararına olmayan sakıncalı ve yanlış dış politikayı da getireceğini, ilk günden beri ileri sürdük...

Çağımızda iç ve dış sorunlar bir bütündür. Dış siyasal sorunlarla dış ekonomik sorunlar ve ilişkiler iç içedir. Hele Türkiye'nin bugün içinde bulunduğu ekonomik bunalımda bu konular daha da iç içe girmiştir. Bugünkü Hükümet tek ümidini ekonomik alanda dışarıya ve oradan gelecek olan kaynaklara bağlamıştır. Bunun elbette ki dış politikada da bir yansıması olacağı kaçınılmazdı. Bunların değişik örnekleri ve uygulamaları 10 aylık süre içinde açıkça görülmüştür...

⁴³ M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 5, Toplantı: 3, Cilt: 16, Birleşim: 126, (28.08.1980), ss. 773-777.

Değerli milletvekilleri, bugün Türkiye’de dışarıdan güdümlü bir ekonomik politika uygulanmaktadır. Bu alanda daha da ileri gidilerek, ekonomik ve sosyal açıdan geriye dönülmesi güç adımlar atılmıştır. Örneğin Uluslararası Para Fonu ile 3 yıllık bir anlaşma yapılması, ülkede yürütülecek ekonomik ve sosyal politikayı belirlerken, dış ekonomik ve siyasal ilişkileri de giderek daha çok dışa bağımlı hale getirmektedir...

Daha önce de belirttiğim gibi; Hükümet, ekonomik sorunların çözümünü âdeta tümüyle dışarıdan bekleme eğilimindedir...

Değerli milletvekilleri; Hükümet, Avrupa Ekonomik Topluluğu konusunda geçmişteki politikaları ve önerileri yanlış değerlendirmiş, AET ile olan ilişkilerde ödün verici bir tutum içine girmiştir. Bu arada ciddi hiçbir hazırlık yapmadan, bir yandan Avrupa Ekonomik Topluluğundan tam üye talebinde bulunacağı ileri sürülürken, öte yandan işçilerin serbest dolaşım takvimini ileri bir tarihe atmayı kabul etmiştir...”⁴⁴

Konuşmasının devamında Çetin, MSP’nin gensoru önergesinde **Hükûmetin dış politikası** hakkında 9 önemli saptamada bulunulduğuna işaret ederek, şöyle diyordu:

“Bu Hükümetin kurulmasında katkıda bulunan, başlangıçtan bu yana oylarıyla bu Hükümete destek olan Milli Selâmet Partisinin, Hükümetin dış politikası hakkında 9 noktada toplanan önemli görüşleri ve iddiaları var. Bunların askıda bırakılabilecek konular olduğunu sanmıyoruz...”

Bugünkü Hükümet, Milliyetçi Hareket Partisi ve Milli Selâmet Partisinin desteği ve oylarıyla kurulmuş bulunan bir azınlık hükümetidir. Şimdi, destek veren partilerden biri, en azından dış politikada Hükümete ters düşen bir görüş içine girmiş ve Gensoru vermiş bulunmaktadır.

Bu konular gündeme alınıp konuşulmaz ise; şu ya da bu şekilde bir sonuca ulaştırılmaz ise, Hükümet bundan böyle hangi

⁴⁴ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 5, Toplantı: 3, Cilt: 16, Birleşim: 126, (28.08.1980), ss. 778-779.

*oyla, hangi destekle dış politika konularını yürütme olanağı bulacaktır... ”*⁴⁵

Çetin, konuşmasının sonunda, CHP olarak gensorunun gündeme alınmasının lehinde oy kullanacaklarını açıklıyor; ancak, bunun, gensoruda belirtilen görüşlerin ve gerekçelerin tümüne katıldıkları anlamına gelmeyeceğini de ayrıca belirtmek ihtiyacını duyuyordu. Çetin’in bu sözleri tutanaklara şöyle yansımıştı:

“...Cumhuriyet Halk Partisi olarak, Sayın Dışişleri Bakanı hakkındaki Gensorunun gündeme alınarak konunun tüm ayrıntılarıyla konuşulmasına olanak sağlanması yönünde oy kullanacağız.

*Bu, bu Gensoruda belirtilen görüşlerin ve gerekçelerin tümüne aynen katıldığımız anlamına gelmez. Gensoru gündeme alındığı takdirde Cumhuriyet Halk Partisi olarak, bu Hükümetin dış politikası hakkındaki görüşlerimizi ayrıca Yüce Meclise sunma olanağım da bulmuş olacağız...”*⁴⁶

Tüm konuşmalar bitince, söz alan Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmen, hiçbir Dışişleri Bakanının kişisel bir politikasının olamayacağını altını çiziyor ve yaptığının, Meclisin güvenine mazhar olmuş bulunan Hükümetin belirlediği politikayı uygulamaktan ibaret olduğunu söylüyordu. Erkmen, şayet Hükümetin saptadığı politika dışında bir uygulaması olmuşsa, bunun önce Hükümet içinde, sonra da Grupta ele alınması gerektiğinde ayrıca işaret etmekteydi. Erkmen’in bu konuda söyledikleri, aynen şöyleydi:

“...Sayın Başkan, muhterem milletvekilleri, önerge, yakışsız bir ithamla başlıyor; «Dışişleri Bakanı, güttüğü politikayla, milli menfaatlerimizden uçaklaşmış, telafisi imkânsız yahut çok güç neticelere sürüklemiştir memleketimizi» diyor.

İnsaftan insanın nasibi olmazsa, bu kadar iri laflar ve ispatı hakikaten imkânsız ve vebali çok ağır lafları söyleyebilir, tabii, insaftan nasibini keserse. «Onlar ne imiş, ne mevceler getirmişim?» madde madde anlatıyor...

⁴⁵ M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 5, Toplantı: 3, Cilt: 16, Birleşim: 126, (28.08.1980), ss. 779-780.

⁴⁶ M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 5, Toplantı: 3, Cilt: 16, Birleşim: 126, (28.08.1980), s. 780.

Bu, cidden insafsız bir siyasi muarıza değil, hatta bir hasma dahi reva görülmemesi lazım gelen ithamı sahiplerine etmiyorum; yakışsızlığı tespitle, tutarsızlığını belirtmekle yetineceğim.

Sayın Başkan, muhterem milletvekilleri, benim, özel, şahsi bir dış politikam olamaz; hiçbir Dışışleri Bakanının şahsi ve özel bir dış politikası olamaz. Dışışleri Bakanlarının görevi, mensup olduğu hükümetin tespit ettiği, Meclislerin tasvibine mazhar olmuş politikaları uygulamaktır. Eğer ondan inhiraf ederse, o zaman o politikayı yürütememenin sorumluluğunu, mevkiini terk etmekle öder. O da hükümetin içinde önce, grubun içinde sonra hesaplanacak bir husustur.

Nerelere getirmişim? Ben, Hükümetin politikasını ve Meclisin tasvibine mazhar olmuş, programıyla belli politikasını yürütüyorum ve o politika, Milli Selâmet Partili muhterem milletvekillerinin de müspet oylarıyla tekevvin etmiş bir politikadır ve onların oyları layık olmasaydı, ne o politikanın tatbik edilmesi, ne de benim Dışışleri Bakanı olmam mümkün olurdu.

İşte size bir ahde vefasızlık: Dün tasvip ettiği politikayı, bugün, li sebeb il minel esbab (sebebi bilinmez, hikmetinden sual olmaz) Dışışleri Bakanının sırtına sarıp, meselenin altından çıkmaya çalışıyor. O kadar kolay değil. Daha dün, sekiz dokuz ay evvel olmuş bitmiş işler bunlar ve zabıtlarda duruyor; mürekkepleri kurumamış henüz bunların.

Bu politika nedir, dış politika? Bizim Hükümetimizin yönettiği, yürüttüğü dış politika nedir? Cumhuriyetin geleneksel politikasıdır; Atatürk'ün çizdiği politikadır...

Evet; bu, benim yürütmeye çalıştığım –muvaffakım veya değilim, o ayrı konu; ama yürütmeye çalıştığım– politika, Büyük Meclisin tasvibinden geçmiş geleneksel Cumhuriyet politikasıdır, Cumhuriyet dış politikasıdır; Atatürk çizgileri içinde çerçevelenmiş dış politikadır. Bunun tatbikatından herhangi bir yanlışlığım da olsa, gene neticenin Hükümete gelmesi lazımdır. Grup içinde halledilmemişse, Dışışleri Bakanının hataları Meclis içinde

halledilebilir; ama Hükûmete yönelik olarak gelmesi lazımdır. Çünkü, bu politika Hükûmetin politikasıdır... ”⁴⁷

Dışişleri Bakanı Erkmen’in, izlenen dış politikanın, sorumluluğu gerektiren bir tarafı varsa, bunun muhatabının kendisi değil, o politikayı saptayan ve programına koyup, Millet Meclisinden de güvenoyu alan Hükûmet olduğuna ilişkin bu sözlerine rağmen, yapılan oylamada, Bakan Erkmen’e karşı Milli Selâmet Partisi Meclis Grubu adına Genel Başkan Necmettin Erbakan ve iki arkadaşınca verilen gensoru önergesinin gündeme alınması Millet Meclisince kabul edilmişti.⁴⁸

Millet Meclisi Genel Kurulunca, gündeme alınması kabul edilen bu gensoru önergesi üzerindeki görüşmelerin Danışma Kurulunun kararı doğrultusunda 2 Eylül 1980 tarihinde yapılması kararlaştırıldığı halde⁴⁹; anılan günkü birleşimde çoğunluk sağlanamadığı için, görüşmelere 3 Eylül 1980 tarihli 128. Birleşimde başlanabilmişti.⁵⁰ Bu görüşmede gerçekleştirilen konuşmaların, gensoru önergesinin gündeme alınıp alınmamasının görüşüldüğü 28 Ağustos 1980 tarihli 126. Birleşimdeki konuşmalardan farklı olmadığı görülmektedir. Gerçekten, MSP Grubu adına söz alan Malatya Milletvekili Recai Kutan, Dışişleri Bakanı Erkmen’i Ortak Pazara girmenin gayreti içinde bulunmakla suçlamaya devam ediyor; Kudüs’ü başkent ilân eden İsrail’e gösterilen tepkinin, bu emrivakinin şiddetle reddedildiğinin beyan edilmesiyle sınırlı kaldığını, bunun çok cılız bir tepki olduğunu belirtiyor ve İsrail ile ülke ile diplomatik ilişkilerin kesilmesi gerektiğini savunuyordu. Kutan’ın değinilen konulardaki sözleri şöyleydi:

“...Perşembe günkü konuşmamızda Ortak Pazar konusunda şunları ifade etmiştik: Ortak Pazar sadece bir iktisadi ve ticari faaliyet değildir. İktisadi ve ticari faaliyetler gibi masum sıfatlarla içimize sokulmak istenen bir «Truva Atı» dır. Hal böyleyken, Sayın Dışişleri Bakanı, daha iktidarlarının başından itibaren Ortak Pazar

⁴⁷ M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 5, Toplantı: 3, Cilt: 16, Birleşim: 126, (28.08.1980), s. 785.

⁴⁸ M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 5, Toplantı: 3, Cilt: 16, Birleşim: 126, (28.08.1980), s. 789.

⁴⁹ M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 5, Toplantı: 3, Cilt: 16, Birleşim: 126, (28.08.1980), s. 789.

⁵⁰ M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 5, Toplantı: 3, Cilt: 16, Birleşim: 128, (03.09.1980), s. 807 vd.

meselesine dört elle sarılmıştır. Milletimizin ve meclislerimizin temayülleri hiçe sayarak, bir an önce Ortak Pazar'a tam üye olabilmenin gayreti ve telaşı içerisinde.

...

Ey benim muhterem arkadaşım, reddettiniz de sonuç ne oldu Sayın bayım? Yahudiler bıyık altından güldüler ve hâlâ da gülmekte devam ediyorlar. «Siz şiddetle reddetmeye, kınamaya devam edin, biz işimize bakarız; Kudüs, Başkentimiz olmuştur bile» diyorlar.

Böylesine cılız, böylesine cansız ve ruhsuz bir reaksiyon olur mu? Var mısınız İsrail'le ilişkileri kesmeye? Ne gezer...”⁵¹

CHP Grubu adına konuşan İstanbul Milletvekili Hikmet Çetin de, gensoru önergesinin gündeme alınıp alınmamasının görüşüldüğü 126. Birleşimdeki gibi, bu 3 Eylül 1980 tarihli 128. Birleşimde de, sözlerine Dışişleri Bakanı Erkmén'in değil, Hükûmetin başarısızlığına dikkat çekerek başlıyor ve aynen şöyle diyordu:

“Sayın Başkan, Millet Meclisinin sayın üyeleri;

İç ve dış konular, dış ekonomik ilişkilerle dış siyasal ilişkiler, özellikle Türkiye'nin jeopolitik durumunda ve Türkiye'nin yapısında bir ülkede birbirinden soyutlanamaz, ayrılamaz. Getirdiği ekonomik modeller, uyguladığı ekonomik politikayla bu Hükûmetin, ulusal çıkarları ve yararları gerçekçi ve çağdaş bir bakışla gözetten bir dış politikayı istese de izleyemeyeceği açıktı. Hükûmet, ekonomik güçlükleri, ulusal gücümüze ağırlık verip harekete geçirerek değil, dış kaynaklara ümit bağlayarak çözmeye çalışıyor; daha doğrusu, çözebileceğini sanıyor.

Tüm çözümü böylesine dış kaynaklara bağlamak temel sorunlara çözüm getirmeyeceği gibi, ülkenin dış siyasal ilişkilerini de giderek bağımlı hale getirmektedir. Alınan kredilerin de, yatırımları, üretimi ve bu yolla ulusal gücümüzü artırmaya değil, tüketime dönük alanlarda kullanılması, ekonomik ve siyasal bağımlılığı artırarak, sürekli kalmaktadır.

⁵¹ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 5, Toplantı: 3, Cilt: 16, Birleşim: 128, (03.09.1980), ss. 808-811.

...

*Biz Cumhuriyet Halk Partisi olarak, daha başlangıcından, bu hükümet modeli ile ülkenin iç ve dış hiçbir temel sorununa çözüm getiremeyeceğini söylemiştik. Sorumluların aksi yöndeki beyanlarına karşın, gerçekler bugün tüm açıklığı ile ve tüm acılığı ile ortadadır...”*⁵²

Çetin, konuşmasının devamında zaman zaman Dışişleri Bakanı Erkmén’in, hatalı olduğuna inandıkları tutumlarına değiniyorsa da, ağırlıklı olarak eleştirilerini Hükûmete yöneltmekteydi. Bu bağlamda, sözlerini şöyle sürdürüyordu:

*“Dış siyasal ilişkilerle dış ekonomik ilişkilerin ayrılmazlığı bu Hükümet döneminde büyük ölçüde ihmal edilmiş, daha önce başlatılan girişimler de yürütülememiştir. Gerek dost ve kardeş İslam ülkeleriyle, gerek komşularımızla ve sosyalist ülkelerle olan ekonomik ilişkiler, Hükümetin izlediği tek yönlü ve güdümlü politika sonucu büyük ölçüde aksamıştır. Bu politika, ülkeye önemli yararlar ve olanaklar sağlayacağına inandığımız hizmet dış sunumunu da olumsuz yönde etkilemektedir...”*⁵³

Çetin, konuşmasının sonunda, tıpkı önceki Birleşimde de vurguladığı gibi, Milli Selâmet Partisinin önergesinde ileri sürdüğü hususların bir kısmına katılmadıkları, sorunlarda anlaşmalar bile çözümünde anlaşılmadıkları konular olabileceğine dikkat çekmekte; kendileri için, **Hükümetin dış politikasının** ve bu politikanın sakatlığının, yanlışlığının önemli olduğunu belirtmek ihtiyacını duymaktaydı. Gerçekten, CHP Grubu adına konuşan Çetin, sözlerini şöyle tamamlıyordu:

“Değerli milletvekilleri, kısaca bu Hükümetin kuruluşu, politikası, anlayışı ve uygulamasıyla ülkenin hiçbir temel sorununa getirmeyeceği bir kere daha ve tüm açıklığıyla ortaya çıkmıştır. Bu nedenlerle, başından beri, Cumhuriyet Halk Partisi olarak, bu Hükümete güvensizliğimizi belirttik.

⁵² M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 5, Toplantı: 3, Cilt: 16, Birleşim: 128, (03.09.1980), s. 812.

⁵³ M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 5, Toplantı: 3, Cilt: 16, Birleşim: 128, (03.09.1980), s. 813.

Şimdi ise, Hükümetin kurulmasına olanak sağlayan ve Hükümeti oylarıyla bugüne kadar destekleyen Milli Selâmet Partisi, Hükümetin dış politikası ve Dışişleri Bakanı hakkında güvensizliğini belirterek Gensoru vermiş bulunmaktadır. Milli Selâmet Partisinin Gensorusunda katıldığımız, katılmadığımız konular olabilir; ağırlıklar farklı olabilir; sorunlarda anlaşsak bile, bazılarının çözümünde ayrılıklar olabilir. Ancak, Cumhuriyet Halk Partisi için önemli olan, bugünkü Hükümetin dış politikasıdır, dış politikasının sakatlığıdır, yanlışlığıdır. Bunların başlıcalarını bu süre içinde örnekleriyle ortaya koymaya çalıştım...”⁵⁴

Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmen de, MSP Meclis Grubu adına verilen gensoru önergesinde ileri sürülen hususlara yeniden değinerek başladığı konuşmasında, bu konuların bütçe görüşmeleri sırasında da tartışıldığını ve MSP Grubunun Bütçeye o zaman olumlu oy verdiğini belirtiyor, Partinin tezat içindeki bu tutuma dikkat çekiyordu. Erkmen, önergede ileri sürülenlerin hepsinin, **Hükümetin politikasını** yansıttığının da tekrar altını çizmekteydi. Bu bağlamda, Erkmen, şöyle diyordu:

“...Önergenin gündeme alınıp alınmaması konusunun tartışıldığı birleşimde, bu önergenin bir ahde vefasızlık örneği veya ürünü olduğunu ifade etmiştim, o noktayı tekrar etmek ve tespit etmek istiyorum.

Şöyle ki Sayın Başkan, bu önergede 9 madde var, dış politikamızın yanlış yönde olduğunu iddia eden 9 madde var. Bu 9 maddenin 6 tanesi Bütçe görüşmeleri sırasında teker teker tartışılmış ve Bütçe oylaması sırasında bu 6 madde üzerinde izhar edilen tereddütlere, öne sürülen fikirlere ve dile getirilen eleştirilere rağmen, hatta çoğuna önerge sahiplerinin katılmadığı bu eleştirilere rağmen, önerge sahiplerinin idare ettikleri Parti Grubu bu Mecliste, bu bütçeye olumlu oy kullanmıştır. Buradaki tezadı görmüyor musunuz?

Hem altı maddeyi ayrı ayrı tartıştıktan sonra kabul edeceksiniz, Bütçe ile, sonra bayatlamış olarak sofraya getireceksiniz; bunda mantık bulabiliyor musunuz?

⁵⁴ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 5, Toplantı: 3, Cilt: 16, Birleşim: 128, (03.09.1980), s. 817.

...

Gene bu önergede anlaşılması imkânsız bir hal var. Önerge başlarken diyor ki, «Bu Dışişleri Bakanı, tutum ve davranışlarıyla milli menfaatlerimize aykırı çizgilere sürüklemiştir dış politikamızı.»

Sonra okuyoruz önergeyi madde madde, sonra dinliyoruz hatipleri satır satır; hiçbirisinde benim bu politika ile irtibatlandırıldığı tavır ve tutumumun bağlantılı gösterdiği bir nokta yok.

O zaman siz, dış politikanın kendisine ve hükümetin dış politikasının karşısındasınız; ama programına destek olmuşsunuz, bütçesine oy kullanmışsınız ve belki de karşısına çıkmayı bugün için olsun belki pek lüzumu görmüyorsunuz.

O vakit teker teker bakan koparmak suretiyle bir hükümeti zaafa uğratmak ve memleketin hükümetini içeride ve dışarıda mütereddit, ne yapacağını bilmez bir heyet gibi göstermeye çalışmak...Bu, politika değil, affedersiniz.

...

Bu iddiaların tümü buz üstünde yazıdır. Hiçbirisinin gerçekte alâkası yoktur. Aydınlanmak ihtiyacıyla verilmişse bu önerge, gerçekler bütünü çıplaklığı ile huzurunuzda arz edilmiştir. Bunlar zaten malumunuz olan hususlar idi., aylardan beri tartıştığımız konulardır. Yok eğer başka bir maksatla verilmişse, ki maksat öyle olduğu anlaşılıyor; maksatlıyı maksadından döndürmeye imkân yoktur. Batıla sapan butlan ile hüküm giyer. Eğer batıla sapmışlarsa butlan ile hüküm giyeceklerdir...

Bütün bu konular, hepsi hükümet politikasının teker teker mevzularıdır ve benimle irtibatını önerge sahipleri tespit edebilmiş değillerdir. Hükümete güvenoyu veren, Bütçesine güvenoyu veren, iki ay evvel güvenoyu veren bir partinin böyle bir saplantı içinde bulunması cidden düşündürücüdür, üzücüdür..."⁵⁵

Görüşmeler tamamlandığında, Birleşimi yöneten Başkanvekili Memduh Ekşi, Dışişleri Bakanı hakkında, Konya Milletvekili Necmettin

⁵⁵ M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 5, Toplantı: 3, Cilt: 16, Birleşim: 128, (03.09.1980), ss. 827-834.

Erbakan, İstanbul Milletvekili S. Arif Emre, Adana Milletvekili Hasan Aksay, Ankara Milletvekili Oğuzhan Asiltürk ve Malatya Milletvekili Recai Kutun tarafından bir güvensizlik önergesi verildiğini duyuruyor ve Anayasa gereğince, güven oylamasının 5 Eylül 1980 tarihinde yapılacağını bildiriyordu.⁵⁶ Bu doğrultuda, söz konusu güvensizlik önergesi, Millet Meclisinin 5 Eylül 1980 tarihli 130. Birleşiminde, açık oya sunulmuş ve 2 ret oyuna karşı, 231 oyla kabul edilmişti.⁵⁷ Böylece, Demirel'in başkanlığındaki azınlık Hükûmetinde Dışişleri Bakanı olarak görev yapan Hayrettin Erkmen, Cumhuriyet tarihimizde düşürülen ilk bakan oluyordu.⁵⁸

V. b)

Ülkemizde, bugüne kadar düşürülen ikinci bakan, Mesut Yılmaz'ın başkanlığında kurulmuş olan 55. Hükûmette Devlet Bakanı olarak görev

⁵⁶ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 5, Toplantı: 3, Cilt: 16, Birleşim: 128, (03.09.1980), s. 836. Aynı Birleşimde, 3 başka bakan için gensoru önergesi verilmesi de dikkat çekiciydi. Gerçekten, Millet Meclisinde, Dışişleri Bakanı Erkmen için verilen gensoru önergesinin görüldüğü 3 Eylül 1980 tarihli 128. Birleşimde, Maliye Bakanı İsmet Sezgin, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Esat Kıratlıoğlu ve Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Münif İslamoğlu haklarında verilen 3 ayrı gensoru önergesi de okunuyordu. Bu bağlamda, Konya Milletvekili Mustafa Üstündağ ve 136 arkadaşı, uygulanan çağdışı modelle ekonomik bunalımı yoğunlaştırdığı, banka faizlerini serbest bırakarak, esnaf, küçük ve orta sanayiciyi zor durumda bıraktığı, Merkez Bankasının yetkilerin kısarak devreden çıkardığı ve enflasyonla gerekli mücadeleyi yapmayarak ekonomimizi çöküntüye sürüklediği iddiasıyla Maliye Bakanı İsmet Sezgin hakkında; Antalya Milletvekili Deniz Baykal ve 114 arkadaşı, sorumluluğunu taşıdığı kamu kuruluşlarının yüklenme işlerini yürüten özel firmalarla ticari ilişkide bulunarak Anayasanın 78 nci maddesine aykırı hareket ettiği iddiasıyla Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Esat Kıratlıoğlu hakkında ve Sinop Milletvekili Alâettin Şahin ve 83 arkadaşının, sağlık hizmetlerinin yürütülmesinde partizan tutum ve davranışlarıyla Anayasa ve yasalara aykırı hareket ettiği iddiasıyla Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Münif İslamoğlu hakkında gensoru açılmasını istemişlerdi. Bkz. **M.M. Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem: 5, Toplantı: 3, Cilt: 16, Birleşim: 128, (03.09.1980), ss. 797-798, 799-802, 803-805, 805-807. Hükûmet yerine, birer birer bakanların düşürülmesi gibi, parlamenter sistemin gerekleri ile bağdaştırılması güç olan bu uygulamanın sürdürülmesi, 12 Eylül 1980 tarihinde Silâhlı Kuvvetlerin yönetime el koyması üzerine, mümkün olamamıştı.

⁵⁷ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 5, Toplantı: 3, Cilt: 16, Birleşim: 130, (05.09.1980), ss. 848, 849-852.

⁵⁸ Güvensizlik önergesini kabul edenler, bir diğer deyişle Erkmen'in düşmesi yönünde oy verenler, CHP ve MSP milletvekilleri ile bazı bağımsız milletvekilleri idi. CHP İstanbul Milletvekili Orhan Birgit'in Ortak Grupa verdiği ve güvensizlik önergesinin, MSP'nin gensoru önergesinde ileri sürdüğü gerekçelerden farklı nedenlere dayanılarak benimsenmesi önerisi kabul edilmiş ve CHP, güvensizlik önergesini bu koşulla destekleme kararı almıştı. Bkz. **Milliyet**, 6 Eylül 1980.

almış bulunan Güneş Taner'dir. Bu Hükûmetin kuruluşu ve sonrasında yaşananlar şöyle bir seyir izlemişti: 54. Hükûmetin Başkanı Necmettin Erbakan, Hükûmeti birlikte kurduğu Doğru Yol Partisi (DYP) ile Hükûmetin kuruluşu sırasında hazırladıkları koalisyon protokolü uyarınca görevi DYP Genel Başkanı Tansu Çiller'e devretmek üzere 18 Haziran 1997 tarihinde istifa etmişti.⁵⁹ Ancak, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, 20 Haziran 1997 tarihinde, yeni Hükûmeti kurma görevini DYP Genel Başkanı Çiller'e değil, Anavatan Partisi (ANAP) Başkanı Rize Milletvekili Mesut Yılmaz'a veriyordu.⁶⁰ Bu görevi alan Yılmaz, 30 Haziran 1997 tarihinde, Demokratik Sol Parti (DSP) ve DYP'den ayrılan bazı milletvekilleri tarafından kurulan Demokratik Türkiye Partisi (DTP)'nin de katıldığı bir azınlık Hükûmeti oluşturmuş ve Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Mesut Yılmaz'ın Başkanlığında ANAP, DSP ve DTP'nin katılımıyla kurulan bu koalisyon Hükûmetini onaylamıştı.⁶¹ Göreve başlayan Mesut Yılmaz Hükûmetince

⁵⁹ Başbakan Necmettin Erbakan, Cumhurbaşkanlığına sunduğu 18 Haziran 1997 tarihli istifanamesinde şöyle demektedir:

"Cumhurbaşkanlığı Yüce Katına

Refah Partisi ile Doğru Yol Partisi'nin 28 Haziran 1996 günü aralarında imzaladıkları «Ortak Hükûmet Protokolü ve Ekleri» belgesindeki taahhütlere uygun olarak ve 28 Haziran 1996 tarihinde Bakanlar Kurulu Listesini onaylamanızla kurulan 54. Cumhuriyet Hükûmeti bugüne kadar yaklaşık bir yıldan beri bütün gücüyle Devletimizin yücelmesi, Ülkemizin kalkınması ve halkımızın refahı için uyum içinde, başarıyla çalışmıştır.

Refah Partisi ile Doğru Yol Partisi arasındaki Koalisyon Protokolü'ne uygun olarak, bu bir yıllık süreden sonra Başbakanlığın Doğru Yol Partisi'ne geçebilmesi için yapmış olduğumuz taahhüde ve iki parti arasındaki mutabakata uymak üzere Başbakanlık görevinden istifa ediyorum.

Bu süre içerisinde, gerek Başbakan olarak şahsıma, gerekse 54. Cumhuriyet Hükûmeti'ne ve onun üyelerine çalışmalarımızda gösterdiğiniz yakın ilgi ve desteklerinizden dolayı teşekkürlerimi arz eder, saygılar sunarım." Bkz. **Resmî Gazete**, 19 Haziran 1997, Sayı: 23024.

⁶⁰ Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in, Başbakanlığı hitaben yazdığı ve yeni Hükûmeti kurma görevini Mesut Yılmaz'a verdiğini bildirir 20 Haziran 1997 tarihli yazı şöyleydi:

"Başbakanlığa

Bakanlar Kurulunun yeniden teşkili için, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 109 uncu maddesi uyarınca, Rize Milletvekili ve Anavatan Partisi Genel Başkanı Sayın Mesut Yılmaz'ı görevlendirdim.

Seçilecek Bakanların atanmaları yapıldıktan sonra, Bakanlar Kurulu listesinin ayrıca gönderileceğine bilgilerini rica ederim." Bkz. **Resmî Gazete**, 21 Haziran 1997, Sayı: 23026.

⁶¹ **Resmî Gazete**, 30 Haziran 1997, Sayı: 23035 (2. Mükerrer).

hazırlanan program, 7 Temmuz 1997 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisinde okunuyor⁶² ve Hükûmet, 12 Temmuz 1997 tarihinde yapılan oylamada, CHP'nin de desteğiyle, 256 ret ve 2 çekimsere karşı, 281 oyla güvenoyu alıyordu.⁶³

Ancak, daha bir yıl tamamlanmadan, 3 Haziran 1998 tarihinde, Hükûmeti dışardan desteklemiş olan CHP ile ANAP arasında, erken bir genel seçime gidilmesi ve Meclisin tatile girmesinden önce seçim tarihinin belirlenmesi, Başbakan Mesut Yılmaz'ın Aralık 1998 sonunda Başbakanlıktan istifa etmesi ve Cumhurbaşkanının girişimiyle bir seçim hükûmetinin kurulması, erken genel seçim ile yere yönetim seçimlerinin bir arada ve 18 Nisan veya Yüksek Seçim Kurulunun bilgisi doğrultusunda 25 Nisan 1999'da yapılması, Meclisin çalışma takviminin ANAP ve CHP grup yöneticileriyle birlikte belirlenmesi konularında bir mutabakata varılıyor ve bu hususlar 15 Haziran 1998 tarihinde, bir protokolle Başbakan Yılmaz ve CHP Genel Başkanı Baykal tarafından imza altına alınıyordu.⁶⁴ Ne var ki, bu konu ile ilgili olarak Cumhurbaşkanı Demirel, iki partinin bir görüş birliğine ulaşabileceklerini ve mutabakata vardıkları hususları bir protokolle belirleyebileceklerini, fakat böyle bir protokolün kendisini hiçbir biçimde bağlamayacağını açıklıyordu.⁶⁵ İlerleyen günlerde, CHP'nin erken seçim talebine, seçimin yapılacağı tarih için farklı görüş ileri sürseler de, diğer partiler de katılıyor⁶⁶ ve TBMM'nin 30 Temmuz 1998 tarihli 131.

⁶² **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 20, Toplantı: 2, Cilt: 30, Birleşim: 116, (07.07.1997), ss. 227-248.

⁶³ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 20, Toplantı: 2, Cilt: 31, Birleşim: 120, (12.07.1997), ss. 11, 27-32; **Milliyet**, 13 Temmuz 1997.

⁶⁴ **Milliyet**, 4 Haziran 1998, 16 Haziran 1998.

⁶⁵ **Milliyet**, 14 Haziran 1998. ANAP ile CHP arasında imzalanan protokol ile ilgili olarak, koalisyon ortaklarından Demokratik Türkiye Partisi (DTP)'nin lideri Hüsamettin Cindoruk da, ANAP ile CHP arasındaki mutabakatın partisini bağlamayacağını belirterek, "*Siyaset kolay bir iştir. Siyaseti siyasetçiler zorlaştırır. Bu mutabakat zaptı işi zorlaştırma zaptıdır*" diyor ve şöyle devam ediyordu:

"Ortaklarımızın birinin bir başka partiyle yaptığı mutabakat bizi ilgilendirmez. Yeni bir belgeye imza koymayız. Ama böyle bir mutabakata da karşı çıkmayız. Seçim protokolü hükümet programına aykırı olursa kararlarımızı yeniden gözden geçiririz. Olağan ve doğal şartlar giderek olgunlaşırsa DTP'nin dışarıdan desteklediği bir hükümet formülü de yaşanabilir." **Milliyet**, 16 Haziran 1998.

⁶⁶ TBMM seçimlerinin yenilenmesine yönelik öneriler, Trabzon Milletvekili Yusuf Bahadır; Fazilet Partisi Genel Başkanı Malatya Milletvekili Recai Kutan ve 3 arkadaşı; Anavatan Partisi Grup Başkanvekili Bayburt Milletvekili Ülkü Güney, Demokratik Sol

Parti Grup Başkanvekili Gaziantep Milletvekili Ali İlksoy, Cumhuriyet Halk Partisi Grup Başkanvekili Ankara Milletvekili Önder Sav ile Demokratik Türkiye Partisi Grup Başkanı Van Milletvekili Mahmut Yılbaş tarafından verilmişti. Bkz. Millet Meclisi S. Sayısı: 744, **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 20, Toplantı: 3, Cilt: 61, Birleşim: 131'in sonuna ekli (30.07.1998).

Erken seçim görüşmelerinin yapıldığı TBMM'nin 30 Temmuz 1998 tarihli 131. Birleşiminde, CHP Grubu adına konuşan Ankara Milletvekili Önder Sav, erken seçim ile ilgili olarak şu açıklamada bulunuyordu:

"...Erken seçim kararının alınırken, bu noktaya, buralara nerelerden geldiğimizi kısaca bir özetlemekte yarar var. 1995 Aralık seçimlerinden bu yana, Türkiye Büyük Millet Meclisi, bünyesinden, başta çekimser destekli bir hükümet, sonra Refahiyol Hükümeti, ondan sonra Anasol – D Hükümeti olmak üzere üç hükümet çıkardı; iki yıl yedi aya üç hükümet sığıdı. Hükümetler gelir gider; kalıcı olan, kalıcı olması gereken, demokratik parlamenter rejimdir, demokratik, laik, sosyal hukuk devletidir. Demokrasiyi, bütün kurum ve kurallarıyla yaşatmak, yaşamda tutmak önemlidir. 1991 yılından bu yana koalisyon hükümetleriyle yaşamaya alışmış olan ülkemizde, hükümetler çözüm üretemeyince, sorunlar, Türkiye Büyük Millet Meclisinin dışında tartışılmaya, sorunlara Meclis çatısı dışında çözümler aranmaya başlanmıştır.

Siyasal yaşamımızda Türkiye Büyük Millet Meclisi en önemli organdır; hükümetler o vücut verir, ekonomik, toplumsal, siyasal olaylara orada çareler aranır.

55 inci Hükümetin göreve başladığı 1997 Temmuz ayından bugüne, ülkemizde, erken seçim çok ve sık konuşulur olmuştur. Önceleri, Sayın Başbakan, 1997 Eylül ayında, sonraları, 1998 bahar aylarında erken seçim yapılabilceğini dile getirdi ve daha sonra, önce, mahallî seçimlerin, arkasından milletvekili genel seçimlerinin yapılması bir boy tartışıldı.

Erken seçimin ilk önce dile getirilmesi ve zaman içerisinde de Cumhuriyet Halk Partisinin erken seçim istemesi nedense, erken seçimi bizden önce dile getiren siyasetçiler, siyasal partiler olmasına karşın, Cumhuriyet Halk Partisi erken seçimi dile getirdiği zaman, Hükümetin önünü tıkamakla suçlandı..." T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 20, Toplantı: 3, Cilt: 61, Birleşim: 131, (30.07.1998), s. 149.

Dönemin Adalet Bakanı Mahmut Oltan Sungurlu da, gelineen noktayı, TBMM'nin aynı Birleşiminde şu sözlerle dile getiriyordu:

"...Muhterem milletvekilleri, bu seçime gitmek, bu seçim kararını almak ne Anavatan Partisinin düşüncesidir ne de 55 inci Hükümetin düşüncesidir. Biz, 55 inci Hükümet olarak, erken seçime gitmek hususunda bir görüşün sahibi değiliz. Biz, 2000 yılına kadar, bu Hükümetle icraata devam etmek istediğimizi devamlı ifade ettik; ancak, Parlametionun yapısı itibariyle, bizim buna gücümüz yetmediği açıktır. Parlametoda muhalefeti teşkil eden partilerden Cumhuriyet Halk Partisi, azınlık hükümeti olan bizim Hükümetimizi desteklemektedir. Doğru Yol Partisi ve Fazilet Partisi, Hükümetin kurulduğu günden beri Hükümeti desteklemediğini açıkça ifade etmiştir; yani, bir azınlık hükümetiyiz. Bu azınlık hükümetinin devam etmemesi için, muhalefetin Cumhuriyet Halk Partisi dışındaki kanadı, hergün için seçim istemektedir. O halde, bu Hükümeti destekleyen Cumhuriyet Halk Partisi de muhalefet partileri tarafında olunca, seçim, ister istemez bizim için bir zorunluluktur. O halde, biz, seçime zorunlu olarak gidiyoruz. Bu seçim tarihinin 1999 yılı

Birleşiminde, erken seçime gidilmesi ve seçimin 18 Nisan 1999 tarihinde yapılması, 12'ye karşı 488 oyla kararlaştırılıyordu.⁶⁷

Ancak, erken seçim kararının alınmasıyla sorunlar çözülmüş olmuyordu. Gerçekten, siyasetteki huzursuzluk devam etmekteydi ve bu konu ile ilgili olarak Hükümet ortaklarından Demokratik Sol Parti (DSP) Genel Başkanı ve Başbakan Yardımcısı Bülent Ecevit, yaptığı açıklamada, siyasetteki huzursuzluğun kaynağının seçimin belirsizliğinden çok, Yılmaz'ın Aralık ayı sonunda istifası ile gündeme gelecek olan düşük profilli hükümet modeli olduğunu söylüyordu. Baykal'ın, seçime kadar hükümetin görevi sürdürmesine imkân tanınması gerektiğini ileri süren Ecevit, böyle bir durumda CHP'nin de Hükümete girmesinin düşünülebileceğini bildirmekteydi. Başbakan Yardımcısı Ecevit, 5 Eylül 1998 tarihinde yaptığı bir konuşmada şöyle diyordu:

“Özellikle dünya ekonomisinin günü gününe çok etkili kararlar almayı gerektirdiği bir ortamda düşük profilli denen arkasında güçlü bir siyasi irade bulunmayan bir hükümetin aylarca iş başında kalması gerçekten ciddi sıkıntılara yol açabilir. Evvelâ 18 Nisan'da seçim olacaksa Nisan sonuna kadar dört ay iktidarda kalacak o hükümet. Ondan sonra yeni hükümet arayışları sürecine girilecek. O yüzden belki aylarca görevde kalacak. Türkiye'nin 6 – 7

Nisan ayı oluşu, bu azınlık hükümetine, çalışması için Cumhuriyet Halk Partisinin biçtiği bir süredir. Bu itibarla, biz, erken seçime, Parlamentoda, Parlamentoyu yenilemeye giderken, şartların icabı gittiğimizi ifade ediyoruz; ama, bundan gocunmuyoruz; çünkü, biz, Anavatan Partisi olarak bundan önce üç defa daha erken seçime kendi rızasıyla gitmiş bir partiyiz, bugün de, bu seçime, elbette ki, bütün siyasî partiler kendi rızalarıyla gidecekler...” T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 20, Toplantı: 3, Cilt: 61, Birleşim: 131, (30.07.1998), ss. 153-154.

⁶⁷ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 20, Toplantı: 3, Cilt: 61, Birleşim: 131, (30.07.1998), s. 160.

Ancak, 30 Temmuz 1998 tarihinde alınan erken seçim kararında, seçimin yapılacağı tarihin 18 Nisan 1999 olarak belirlenmesi; bu seçimin nasıl bir erken seçim olduğu sorusunu da akla getirmekteydi. Gerçekten, eğer, şu veya bu nedenlerle, parlamentonun yenilenmesi gerekiyor idiyse –ki, erken seçim kararı alındığına göre böyleydi– seçimin 8,5 ay gibi çok uzun bir zaman sonra değil, mümkün olan en kısa sürede yapılmasının kararlaştırılması, erken seçim kavramının anlamına daha uygun olurdu. Nitekim, erken seçim önermelerini inceleyen TBMM Anayasa Komisyonunda, üyelerden İstanbul Milletvekili Süleyman Arif Emre, bu gerekçeyle çoğunluk kararına karşı çıkıyor; aynı şekilde Genel Kuruldaki görüşmeler sırasında da bazı üyeler de bu konuya işaret ediyorlardı. Bkz. T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 20, Toplantı: 3, Cilt: 61, Birleşim: 131, (30.07.1998), ss. 140-141, 145-148, 155-157.

*ayı ziyan olacak. Ayrıca dünyadaki krizin gerektirdiği tedbirleri almak ve uygulamak çok güçleşmiş olacak. Seçim tarihi konusunda Sayın Baykal'ın düşüncesini değiştirip değiştirmeyeceğini bilmem. Ona karışmam da, ama bu düşük profilli hükümet modelinin Türkiye'nin gündeminden çıkması gerekir.”*⁶⁸

İlerleyen günlerde, Ecevit'in endişelerine Başbakan Yılmaz'ın da katıldığı gözlenmekteydi. Gerçekten, Başbakan Mesut Yılmaz, 20 Ekim 1998 tarihindeki açıklamasında, Baykal'dan koalisyona girmesini isteyeceğini söylüyor ve şöyle devam ediyordu:

*“Düşük profilli hükümet çok tehlikeli. Baykal protokolün bu maddesinden vazgeçmeli...”*⁶⁹

Buna karşılık, Baykal, protokole sadık kalacaklarını bildiriyor ve Yılmaz'ın verdiği sözü tutarak Aralık ayı sonunda istifa etmesi gerektiğinin altını çiziyordu. Baykal, şöyle devam etmekteydi:

*“Sayın Başbakan verdiği sözü tutar Aralık sonunda istifa ederse, merak etmesin. Deneyimli bir Cumhurbaşkanımız ve onun geniş yetkileri var. Türkiye'yi seçimlere götürecek hükümet kurulur ve hiçbir sıkıntı da çıkmaz...”*⁷⁰

Aynı günlerde, Cumhurbaşkanı Demirel'in de bir açıklama yaparak, Yılmaz – Baykal protokolü ve bu protokol uyarınca istifa edecek olan Yılmaz'ın yerine liderlerin bir Başbakan adayı belirlemelerinin kendisini bağlamayacağına ilişkin daha önce de bildirdiği düşüncesini tekrarladığı görülmekteydi.⁷¹

Bu tartışmalar sürerken, Türkbank ihalesinin kilit ismi Korkmaz Yiğit, sözü edilen ihale ile ilgili olarak sanık durumuna düşünce, daha önce hazırladığı ve çok ciddi iddialar içeren bir kaseti, sahibi bulunduğu Kanal 6 ve Kanal E'de yayımlatıyordu. Korkmaz Yiğit'in *“Umarım bu kaset yayınlanmak zorunda kalmaz. Yayınlanırsa felaketleri görür gibiyim”* dediği kaset, kamuoyunda geniş ilgi uyandırmıştı.⁷² Yiğit, sözü edilen kasette yaptığı açıklamada, inşaat işleri yoğun olduğu için bir banka almayı

⁶⁸ **Milliyet**, 6 Eylül 1998.

⁶⁹ **Milliyet**, 21 Ekim 1998.

⁷⁰ **Milliyet**, 26 Ekim 1998.

⁷¹ **Milliyet**, 26 Ekim 1998.

⁷² **Milliyet**, 11 Kasım 1998.

düşündüğünü ve bu nedenle Türkbank ihalesine de girmek istediğini dile getirmekte; Devlet Bakanı Güneş Taner ile Başbakan Mesut Yılmaz'ın da bu gelişmelerden haberleri olduğunu ileri sürmekteydi. Bir komploya kurban gittiğini iddia eden Yiğit, zaman zaman Fransa'da tutuklu bulunan Alaaddin Çakıcı ile görüştüğünü de saklamıyordu. Korkmaz Yiğit'in bu çok ses getiren açıklamaları üzerine, çeşitli çevrelerce Başbakan Yılmaz'ın istifa etmesi gerektiği savunulunca; bir basın toplantısı düzenleyen Başbakan Yılmaz, Korkmaz Yiğit'in kasetinin şantaj amaçlı bir komplo olduğunu söylüyor ve *"çetelerle savaş gibi kamuoyunu çok yakından ilgilendiren kutsal bir davada bir komploya uğramış olmak, istifa nedeni olamaz. Bir başbakan ancak topluma yalan söylediği zaman istifa etmek zorundadır. Ben hayatımda yalan söylemedim, komplo yapmadım. İnaniyorum ki bu konuda siyasî rakiplerimiz yanlış bir tutum içindedirler. Henüz olayı tahkik imkânı dahi aramadan çok acul çıkışlar yapmışlardır, mahcup olacaklardır"* diyordu.⁷³

Ancak, CHP Genel Başkanı Deniz Baykal, bu yaşananlar karşısında, Yiğit'in söyledikleri muhtemelen bir komplodur, bu nedenle Hükûmet göreve devam etsin denemeyeceğini belirtiyordu.⁷⁴ Bu doğrultuda, CHP Grubu adına Grup Başkanvekilleri İçel Milletvekili Oya Araslı, Ankara Milletvekili Önder Sav ve Hatay Milletvekili Nihat Matkap, Başbakan Mesut Yılmaz hakkında bir gensoru önergesi hazırlıyorlar ve 12 Kasım'da TBMM Başkanlığına sunacaklarını duyuruyorlardı.⁷⁵ Bu arada, 11 Kasım 1998 tarihinde Doğru Yol Partisi Meclis Grubu adına Grup Başkanvekilleri Ankara Milletvekili Saffet Arıkan Bedük, Denizli Milletvekili Mehmet Gözlükaya ve İçel Milletvekili Turhan Güven, TBMM Bakanlığına sundukları bir önerge ile, Devlet Bakanı Güneş Taner ve Başbakan Mesut Yılmaz haklarında gensoru açılmasını talep etmişlerdi. Aynı şekilde, Fazilet Partisi Grubu adına, Grup Başkanvekilleri Erzurum Milletvekili Lütfü Esengin, Kayseri Milletvekili Salih Kapusuz ve Sivas Milletvekili Abdüllatif Şener de, hazırladıkları başka bir önerge ile, DYP'nin yaptığı gibi, hem Devlet Bakanı Güneş Taner, hem de Başbakan Mesut Yılmaz haklarında gensoru açılmasını önermişlerdi.⁷⁶

⁷³ *Milliyet*, 12 Kasım 1998.

⁷⁴ *Milliyet*, 12 Kasım 1998.

⁷⁵ *Milliyet*, 12 Kasım 1998.

⁷⁶ *Milliyet*, 12 Kasım 1998.

TBMM'nin 17 Kasım 1998 tarihli 19. Birleşiminde, Danışma Kurulunun önerisi doğrultusunda, konuları aynı olan bu üç önerenin birleştirilerek görüşülmesi kararlaştırılmış⁷⁷ ve TBMM'nin 19 Kasım 1998 tarihli 21. Birleşiminde ise, önerelerin gündeme alınıp alınmayacağına karar vermek için öngörüşmesi yapılmıştı. Birleşimi yöneten Başkanvekili Yasin Hatipoğlu, öngörüşmeye başlarken, önerelerin konularını da şöyle özetliyordu:

*“Özel gündemin öngörüşmeler bölümünde yer alan, Doğru Yol Partisi Grubu adına Grup Başkanvekilleri Ankara Milletvekili Sayın Bedük, Denizli Milletvekili Sayın Gözlükaya ve İçel Milletvekili Sayın Güven'in, çete ve mafya liderleriyle doğrudan ilişki içinde oldukları ve özelleştirmelerde, özellikle Türkbankın satış ihalesinde, devletin menfaatini gözetmeyerek görevlerini kötüye kullandıkları iddialarıyla Devlet Bakanı Sayın Taner ve Başbakan Sayın Yılmaz haklarındaki (11/19) esas numaralı; Fazilet Partisi Grubu adına Grup Başkanvekilleri Erzurum Milletvekili Sayın Esengün, Kayseri Milletvekili Sayın Kapusuz ve Sivas Milletvekili Sayın Şener'in çete ve mafya liderleriyle doğrudan ilişki içinde oldukları ve görevlerini kötüye kullandıkları, kamu ihaleleri ve özellikle Türkbankın satış ihalesine fesat karıştırdıkları iddialarıyla Devlet Bakanı Sayın Taner ve Başbakan Sayın Yılmaz haklarındaki (11/20) esas numaralı; Cumhuriyet Halk Partisi Grubu adına Grup Başkanı ve Antalya Milletvekili Sayın Baykal ile Grup Başkanvekilleri İçel Milletvekili Sayın Araslı, Ankara Milletvekili Sayın Sav ve Hatay Milletvekili Sayın Matkap'ın mafya ve çete liderleriyle yakın ilişki içinde olduğu ve Türkbankın satış ihalesinde bir iş adamına fiyat teklifi ve para ve kredi temini konularında yardımcı olmak suretiyle ihaleyi yönlendirdiği iddiasıyla Başbakan Sayın Yılmaz hakkındaki (11/21) esas numaralı gensoru önergelerinin gündeme alınıp alınmayacağı hususundaki görüşmelere başlıyoruz...”*⁷⁸

Gensoru önergelerinin gündeme alınıp alınmaması hakkında yapılan öngörüşmede, önerge sahibi sıfatıyla konuşan ve Fazilet Partisi Grup

⁷⁷ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 20, Yasama Yılı: 4, Cilt: 65, Birleşim: 19, (17 Kasım 1998), s. 385.

⁷⁸ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 20, Yasama Yılı: 4, Cilt: 66, Birleşim: 21, (19.11.1998), s. 10.

Başkanvekili Lütfü Esengün, bu gensoru önergesini sadece Hükûmeti düşürmek için, onu siyaseten mağlup etmek için değil; bu Hükûmetin nasıl boğazına kadar yolsuzluklara battığını kanıtlamak ve bundan sonra gelecek olan Hükûmetlerin ders almasını sağlamak için verdiklerini bildiriyor ve şöyle devam ediyordu:

*“Sayın Başbakana düşen görev, önümüzdeki hafta Çarşamba günü gensoru münasebetiyle vereceğimiz güvensizlik oylamasını beklemek olmamalıdır. Sayın Başbakan, bugün, Meclisin iradesi 276 ve daha fazla bir oyla gensoruların kabulü yönünde tecelli ederse, hemen istifa etmelidir; siyasi ahlakın gereği de budur.”*⁷⁹

Önerge sahibi sıfatıyla konuşan bir diğer milletvekili Doğru Yol Partisi Grup Başkanvekili Ali Rıza Gönül'dü. Gönül, sözlerine üç siyasal parti grubu tarafından verilmiş üç ayrı gensoru önergesinin ortak amacının Hükûmetin düşürülmesi olduğunu belirterek başlıyor ve şöyle devam ediyordu:

“...bu üç önergenin muhteviyatı tetkik edildiğinde, müşterek olan inanç, amaç ve ifade, bu Hükûmetin başında bulunan Sayın Başbakanın ve Hazinesiden sorumlu Devlet Bakanı Sayın Taner'in görevlerini kötüye kullandıklarıdır.

...

*Değerli arkadaşlarım, bugün, bizce tarihî bir gündür. İnaniyorum ki, demokratik siyasî hayatımızın özel bir günü olarak belleklerde kalacak, hatırlanacak ve Türk siyasî tarihinde anlamlı bir gün olarak yazılacaktır. Yazılacaktır; çünkü, 75 yıllık cumhuriyet dönemimizde ve elli yılı aşkın çok partili demokratik parlamento döneminde, ilk defa, üç siyasî parti, aynı anda, ayrı ayrı, bir cumhuriyet hükûmeti aleyhine gensoru önergeleri vermişlerdir...”*⁸⁰

CHP Grubu adına konuşan Genel Başkan Deniz Baykal, gensoru önergesinin konusunun bir bankanın satışından ibaret olmadığına, bir

⁷⁹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 20, Yasama Yılı: 4, Cilt: 66, Birleşim: 21, (19.11.1998), s. 15.

⁸⁰ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 20, Yasama Yılı: 4, Cilt: 66, Birleşim: 21, (19.11.1998), ss. 15-16.

hükûmet etme anlayışına yönelik olduğuna dikkat çekerek başladığı konuşmasında, şöyle diyordu:

“Sayın Başkan, sayın milletvekilleri; bugün burada görüşmekte olduğumuz gensoru, bence, sadece bir bankanın satışıyla ilgili olarak ortaya çıkmış olaylar konusunda değildir. Bugün, burada ele aldığımız konunun bunu aşan bir niteliği olduğunu düşünüyorum. Bugün, bu gensoruda, aslında bir banka satışı olayını değil, bir hükümet etme tercihini değerlendiriyoruz. Türk Ticaret Bankası etrafında ortaya çıkan olaylar, aslında, buna yol açan temel anlayışın, temel zihniyetin bu konuda somutlaşmış olmasından başka bir anlam taşımıyor.

Bu anlayış, bu zihniyet, hükümet etme anlayışı, daha önce çok değişik vesilelerle ortaya çıkmıştı; çeşitli durumlarda bunu görmüştük, incelemiştik; şimdi, çok açık, net bir biçimde, bu konu, Türk Ticaret Bankasının satışı dolayısıyla, bütün kanıtlarıyla, delilleriyle, ayrıntılarıyla ortaya çıkmıştır. Konu –tekrar belirtmek istiyorum– bir banka konusu değildir, bir hükümet etme zihniyeti, bir hükümet anlayışı, bir hükümet uygulaması, üslubu etrafında yaşanıyor...

...

...Bu Hükümetin hesap sorulmasın diyebilen henüz tam çıkmadı. Hükümetin kendi içinden o sesler geliyor; ama, Hükümetin dışında, inanıyorum, bu Parlamentoda, her siyasî partiden milletvekili arkadaşlarım, kendi vicdanında, bu meselenin takip edilmesi gerektiğini görüyor, halk görüyor, toplum görüyor; bunu görmezlikten gelmek mümkün değil. Partizanlıkla, parti dayanışmasıyla, bu kadar önemli gerçekleri örtbas etmeyi kabul etmemiz mümkün olabilir mi? Türkiye Büyük Millet Meclisinin bir geleneği var, şanlı bir tarihi var, onurlu bir geçmişi var; bunun içinde görev almış herkes, kendi hükümeti dahi olsa, bu yanlışlıklara bulaşmış bütün siyasî kadrolar hakkında hesap sorulması gerektiğine inanacaktır, onun gereğini yapacaktır; bu güvenle konuşuyoruz. Peki, bunu yapalım; ama, Hükümet kalsın...İşte, bunu anlamak mümkün değil! Yani, şimdi, o olayla ilgili soruşturmalar yapılacak, bu soruşturmalar yapılırken, Başbakan görevine devam edecek. Sayın Güneş Taner görevine devam edecek ve bunu soruşturması yapılacak! Meclis, gensoru önergesini kabul etse, o

anda Hükümetin istifa etmesi gerekmiyor mu... O iş ayrı. Türkiye’de siyasî denetim mekanizması ayrı; gensoruyla siyasî denetim mekanizması yapıyoruz. Soruşturma konusu da elbette gündeme gelecektir; bu Mecliste gelmezse, gelecek Mecliste gelecektir; Türkiye bu konuyu unutamaz, unutmamalıdır...”⁸¹

TBMM tutanaklarından yapılan yukarıdaki alıntılardan anlaşılabilirceği gibi, Baykal, gensoru önergesinde sadece Türk Ticaret Bankasının satışında yaşanan olaylara odaklanmadıklarını; Yılmaz’ın hükümet etme anlayışını, hükümet etme üslubunu ele aldıklarını belirtmekteydi. Ayrıca, bu olayların, ama bu dönemde, ama sonraki dönemde, bir meclis soruşturmasına da konu olacağının altını çiziyor; ancak Meclis soruşturması yürürken Başbakanın da, ilgili Bakanın da görevlerini sürdürmeye devam edeceklerini, oysa bir an önce Hükümeti düşürmeyi amaçladıklarını, bu nedenle bu gensoru önergesi verdiklerini bildiriyordu.

Gensoru önergesinin gündeme alınıp alınmamasının tartışıldığı görüşmelerde, Fazilet Partisi Meclis Grubu adına konuşan Sivas Milletvekili Abdüllatif Şener’in şu sözleri de dikkat çekiciydi:

“...keşke bu konuşmaları hiç yapmasaydık, bu gensoru önergeleri üzerinde konuşmalarımız olmasaydı, Sayın Başbakan görevi biraksaydı, istifa etseydi ve çetelerle mücadelenin önünü açsaydı; ancak, biraz sonra bu kürsüye gelip, zorlayarak, bazı polemikler yaparak, olayları geçiştirme zorluğuna düşeceğini sanıyorum, düşmesini temenni etmezdik; ama, Sayın Başbakanın yapacağı hiçbir polemik, bilmeli ki, başkaları üzerinde düşünceler oluştursa da, kendisini ve kendi ilişkilerini asla aklayamaz. Birtakım polemikler, ipin ucunu, benzer ilişkileri başka yerlerde gösterme çabaları, kendisinin içerisine düştüğü ilişkilerin temizlenmesini sağlayamaz. Böyle bir durumda Sayın Başbakana istifa etmek düşerdi. Bakınız, vaktiyle, Willy Brand, yanında çalışan sekreterinin Doğu Almanya’yla irtibatı ortaya çıkınca, başbakanlıktan istifa etmişti, yerine, aynı partiden Helmut Schmidt başbakan olmuştu.

⁸¹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 20, Yasama Yılı: 4, Cilt: 66, Birleşim: 21, (19.11.1998), ss. 17-18, 23.

Bizde benzer tavırların görülmeyişi, cidden, herkesi üzmektedir. Biz, demokrasimiz adına güzel bir örnek oluşsun istiyoruz... ”⁸²

Konuşmasından anlaşılmaktaydı ki, Şener, bu olayların ortaya çıkması üzerine, Başbakan Yılmaz’ın istifa etmesinin uygun düşeceğinin altını çiziyor, bunun gerçekleşmemiş olmasından ötürü üzüntü duyduğunu ekliyordu.

ANAP Grubu adına Mehmet Keçeciler’in, konuşmasından sonra, Başbakan Yılmaz söz alıyor ve bir azınlık Hükûmeti olduklarına ve bu Hükûmetin, CHP’nin desteği ile güvenoyu alabildiğine dikkat çektikten sonra, şimdi ortaya çıkan durumu şöyle dile getiriyordu:

“...Hemen ifade edeyim ki, bu gensoru önergesi, çok talihsiz bir önerge olmuştur.

Değerli milletvekilleri, biz, 55 inci Hükümet olarak, yaklaşık onaltıbuçuk aydan beri işbaşındayız. Biz, bir çoğunluk Hükümeti değiliz; biz, bir azınlık Hükümetiyiz. Bizim koltuğa yapışacak halimiz yok. Bizim göreve devam etmemiz, ancak, dışarıdan destekle mümkün olabilirdi; nitekim, böyle olmuştur.

Bu gensoru önergesinde beni üzen taraf şudur: Maalesef bu gensoruda, bazı siyasîlerin aşırı hırslarıyla, bazı kanunsuzluk çetelerinin kirli hesapları birbiriyle birleşmiştir.

Doğru Yol Partisi Grubuna ve Fazilet Partisi Grubuna söyleyecek hiçbir sözüm yoktur; kendi açılarından tutarlı davranmışlardır. Baştan beri, başında bulunduğum Hükümet güvenoyu vermemişlerdir, bize güvenmemişlerdir. Güvenmedikleri bir Hükümeti devirebilmek için, elbette ki ellerinden geleni yapacaklardır; ama, Cumhuriyet Halk Partisi, Sayın Baykal’ın başında bulunduğu parti, Hükümete güvenoyu vermiştir, destek vermiştir. Aradan onaltıbuçuk ay geçmiştir; bu desteğin ne mene bir destek olduğunu daha anlayabilmiş değilim. Sayın Baykal’ın, bu konuda, kamuoyu önünde dile getirdiği gerekçeleri de kimsenin anladığını sanmıyorum; bunun, dünya siyaset literatüründe örneği olduğuna da inanmıyorum.

⁸² T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 20, Yasama Yılı: 4, Cilt: 66, Birleşim: 21, (19.11.1998), s. 46.

Değerli milletvekilleri, bakın, bu önerge niye talihsiz bir önerge'dir. Bizi dışarıdan destekleyen Cumhuriyet Halk Partisi, benimle oturup defalarca görüşen, protokoller yapan, protokollere uymayı taahhüt eden Cumhuriyet Halk Partisi, hiçbir gerekçeye ihtiyaç duymadan bu Hükümeti istediği zaman düşürebilirdi.

Gerekçe mi arıyordu; ben sizin ekonomi politikanızla mutabık değilim deyip düşürebilirdi, özelleştirme uygulamanızla mutabık değilim deyip düşürebilirdi; dışpolitikanızla mutabık değilim deyip düşürebilirdi. Onaltıbuçuk ayda bizi düşürmek için çok sayıda gerekçesi vardı; ama şimdi, bu gensorunun arkasına sığındığı gerekçeyi hepinizin huzuruna getiriyorum...”⁸³

Başbakan Mesut Yılmaz'ın konuşması bitince, üç gensoru önergesinin de gündeme alınıp alınmamasının oylamasına geçilmiş ve yapılan açık oylama sonunda, 213 ret oyuna karşı, 310 oyla, önergelerin gündeme alınması kabul edilmişti.⁸⁴

Gensoru önergeleri üzerinde TBMM'nin 23 Kasım 1998 tarihli 22. Birleşiminde yapılan görüşmelerde, olaylar yeniden ele alınıyor ve bazı mafya mensuplarının Hükûmetle ilişki içinde bulundukları yönündeki iddialar yineleniyordu.⁸⁵ Doğru Yol Partisi adına konuşan Tokat Milletvekili Ali Şevki Ereğ, gensoru önergesi vererek, Anayasanın öngördüğü bir yetkiyi kullandıklarını belirtiyor ve bundan ötürü bazı çevrelerce eleştiriliyor olmalarını anlayamadıklarını dile getiriyordu. Ereğ'in bu konuya ilişkin sözleri şöyleydi:

“Gensoru vermek, kesinlikle, herhangi bir şekilde tenkidi mucip bir olay değildir. Zaman zaman, bakıyoruz, neredeyse, bu gensoru verildi diye, muhalefet partileri suçlu ilan edilecek. Gensoru, bugünkü Anayasamıza göre, Anayasamızın Türkiye Büyük Millet Meclisine bahsettiği bir denetim hakkıdır. Bu denetimin

⁸³ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 20, Yasama Yılı: 4, Cilt: 66, Birleşim: 21, (19.11.1998), s. 55.

⁸⁴ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 20, Yasama Yılı: 4, Cilt: 66, Birleşim: 21, (19.11.1998), ss. 63-66, 79-84.

⁸⁵ Bkz. Fazilet Partisi Meclis Grubu adına söz alan Sivas Milletvekili Abdüllatif Şener'in; Doğru Yol Partisi Meclis Grubu adına söz alan Tokat Milletvekili Ali Şevki Ereğ'in; CHP Meclis Grubu adına söz alan Antalya Milletvekili Deniz Başkal'ın konuşmaları, **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 20, Yasama Yılı: 4, Cilt: 66, Birleşim: 22, (23.11.1998), ss. 94-101, 102-107, 107-114.

kullanılması kadar doğal bir şey de olamaz. Muhalefet partilerinin yaptığı, Anayasanın tanıdığı bir denetim hakkının kullanılmasından ibarettir. Sadece o da değildir; eğer demokrasi varsa, demokrasinin, Yüce Meclis huzurunda bir kere daha, demokrasi olduğunun kendisi tarafından gösterilmesinden başka bir şey değildir...”⁸⁶

ANAP Grubu adına Ankara Milletvekili Agâh Oktay Güner ve DSP Grubu adına Gaziantep Milletvekili Ali Ilıksoy’un, gensoru önergelerine karşı çıkan konuşmalarından sonra, Hükûmet adına Devlet Bakanı Güneş Taner söz almış ve Hükûmetin, Türk Ticaret Bankası ihalesinde ortaya çıkan olaylar üzerine gereken her türlü yasal girişimde bulunduğunu açıklamıştı.⁸⁷ Taner’in konuşması ile birlikte, gensoru önergeleri üzerindeki görüşmeler tamamlanıyordu. Bu arada, DYP Grubu adına Grup Başkanvekilleri Denizli Milletvekili Mehmet Gözlükaya, Ankara Milletvekili Saffet Arıkan Bedük ve İçel Milletvekili Turhan Güven; Fazilet Partisi Grubu adına Grup Başkanvekilleri Erzurum Milletvekili Lütfü Esengün, Kayseri Milletvekili Salih Kapusuz ve Sivas Milletvekili Abdülatif Şener, gensoru önergelerinde ileri sürdükleri nedenlerden ötürü Devlet Bakanı Güneş Taner ile Başbakan Mesut Yılmaz haklarında güvenoylaması yapılmasını isteyen bir önerge veriyorlar; CHP Grup Başkanvekilleri Ankara Milletvekili Önder Sav, İçel Milletvekili Oya Araslı ve Hatay Milletvekili Nihat Matkap ise, gensoru önergesinde ileri sürdükleri nedenlerden ötürü sadece Başbakan Mesut Yılmaz hakkında güvenoylaması yapılmasını isteyen bir önerge veriyorlardı.⁸⁸ Birleşimi yöneten Başkanvekili Uluç Gürkan da, bu önergeler

⁸⁶ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 20, Yasama Yılı: 4, Cilt: 66, Birleşim: 22, (23.11.1998), s. 102.

⁸⁷ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 20, Yasama Yılı: 4, Cilt: 66, Birleşim: 22, (23.11.1998), ss. 144-153.

⁸⁸ Doğru Yol Partisi Grup Başkanvekilleri Denizli Milletvekili Mehmet Gözlükaya, Ankara Milletvekili Saffet Arıkan Bedük ve İçel Milletvekili Turhan Güven’in imzasıyla verilen önergede şöyle denilmekteydi:

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına

55 inci Hükûmetin Başbakanı Mesut Yılmaz ile Devlet Bakanı Güneş Taner’e, çete ve mafya liderleriyle doğrudan ilişki içinde oldukları ve özelleştirmelerde özellikle Türkbank’ın satış ihalesinde devletin menfaatini gözetmeyerek görevlerini kötüye kullanmaları ve gensoru önergemizde ileri sürdüğümüz gerekçelerle güvensizlik duyuyoruz.

Başbakan Mesut Yılmaz ile Devlet Bakanı Güneş Taner naklarında güvenoylaması yapılmasını arz ve teklif ederiz.”

doğrultusunda, güvenoylamasının Anayasanın 99 uncu maddesinin dördüncü fıkrası uyarınca bir tamgün geçtikten sonra, yani, 25 Kasım 1998 Çarşamba günü yapılacağını açıklıyordu.⁸⁹

TBMM'nin 25 Kasım 1998 tarihli 24. Birleşiminde, Başkan Hikmet Çetin, Gündemde Devlet Bakanı Güneş Taner için 2, Başbakan Mesut Yılmaz içinse 3 adet güvenoylaması talebi bulunduğunu bildirerek güvenoylamasına başlıyordu. Gerçekten, Doğru Yol Partisi Meclis Grubu ile Fazilet Partisi Meclis Grubu, hem Devlet Bakanı Taner, hem de Başbakan Mesut Yılmaz için; Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu ise sadece Başbakan Mesut Yılmaz için güvensizlik önergesi vermiş bulunuyorlardı. TBMM Başkanı Çetin, bu durumda, önce Devlet Bakanı Taner hakkındaki güvensizlik önergesinin oylanması gerektiğine, çünkü önce Başbakan Yılmaz hakkındaki önerge oylanır ve Başbakan düşürülmüş olursa, bütün Bakanlar Kurulunun tümünün düşeceği ve yenisi kurulana kadar göreve devam edeceği için, Güneş Taner'in de görevini sürdüreceğine; buna karşılık sayet önce Taner hakkındaki güvensizlik önergesi oylanır ve kabul edilirse,

Aynı yönde, Fazilet Partisi Grup Başkanvekilleri Erzurum Milletvekili Lütfü Esengün, Kayseri Milletvekili Salih Kapusuz ve Sivas Milletvekili Abdüllatif Şener tarafından imzalanan önerge de şöyleydi:

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına

Devlet Bakanı Güneş Taner ile Başbakan Mesut Yılmaz'ın çetelerle ve mafyayla iç içe oldukları ve bu suretle görevlerini kötüye kullandıkları iddiaları ile gensoruda ileri sürdüğümüz diğer gerekçelerden dolayı güvensizlik duyuyoruz.

Devlet Bakanı Güneş Taner ile Başbakan Mesut Yılmaz haklarında güvenoylaması yapılmasını saygılarımızla arz ve teklif ederiz.”

Diğer iki önergeden biraz farkla olarak, sadece Başbakan Mesut Yılmaz'ı siyasal sorumluluğuna yönelik olarak, Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grup Başkanvekilleri Ankara Milletvekili Önder Sav, İçel Milletvekili Oya Araslı ve Hatay Milletvekili Nihat Matkap'in imzalarını taşıyan güvensizlik önergesinde ise şöyle deniliyordu:

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına

55 inci Hükümetin Başbakanı Sayın Mesut Yılmaz'a mafya ve çete liderleriyle yakın ilişki içinde olduğu ve Türkbankın satış ihalesinde bir iş adamına fiyat teklifi ve para ve kredi temini konularında yardımcı olmak suretiyle ihaleyi yönlendirdiği iddiasıyla vermiş olduğumuz gensoru önergemizde de ileri sürdüğümüz gerekçelerle güvensizlik duyuyoruz.

Yukarıdaki nedenlerle, Başbakan Mesut Yılmaz hakkında güvenoylaması yapılmasını arz ve teklif ederiz.” Bkz. T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 20, Yasama Yılı: 1, Cilt: 66, ss. 157-158.

⁸⁹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 20, Yasama Yılı: 4, Cilt: 66, Birleşim: 22, (23.11.1998), s. 158.

Taner'in görevinin sona ereceğine dikkat çekiyordu. Başkan Hikmet Çetin'in bu konuyu dile getirdiği konuşması şöyleydi:

*"...Sayın milletvekilleri, güvensizlik önergelerinin bir tanesi, Cumhuriyet Halk Partisinin önergesi yalnızca Başbakan A. Mesut Yılmaz hakkında; ancak, Fazilet Partisi ile Doğru Yol Partisi Gruplarının güvensizlik önergeleri Başbakan A. Mesut Yılmaz ile Devlet Bakanı Güneş Taner haklarındadır. Başbakan A. Mesut Yılmaz hakkındaki güvensizlik önergesinin oylanması sonucunda, güvensizlik oyları üye tamsayısının salt çoğunluğunu; yani, 276'ya bulduğu takdirde, Bakanlar Kurulu düşürülmüş olacaktır; ancak, bilindiği gibi, böyle durumda, yeni Bakanlar Kurulunun oluşumuna kadar bu Bakanlar Kurulu görevine devam edecektir. Devlet Bakanı Güneş Taner hakkındaki güvensizlik önergesi kabul edildiği takdirde ise, Bakanlıktan düşürülmüş olacak ve göreve devam edemeyecektir. Bu nedenlerle, herhangi bir karışıklığa meydan vermemek için, güvensizlik önergelerindeki istemler de dikkate alınarak, Devlet Bakanı Güneş Taner ile Başbakan A. Mesut Yılmaz haklarındaki güvensizlik önergelerinin oylamaları ayrı ayrı yapılacaktır. "*⁹⁰

Üyelerden İçel Milletvekili ve Doğru Yol Partisi Meclis Grubunca verilen güvensizlik önergesinde imzası bulunan Turhan Güven'in bu hususta bir usul görüşmesi açılmasını istemesi karşısında, Meclis Başkanı Çetin, şu ek açıklamada bulunmuştu:

*"...Sayın Başbakan hakkındaki güvensizlik oylamasını önce yaptığımız zaman, ikinci hakkındaki istemin anlamı kalmıyor. O bakımdan, eğer, gerekçeli güvensizlik önergeleri yalnız Başbakan için verilmiş olsaydı, dediğiniz doğrudur; ama, eğer, ilk olarak Başbakan hakkındaki güvensizlik önergesini oylarsak ve o kabul edilirse, o zaman, zaten, ikincisinin oylamasına gerek kalmayacak; ama, kişi olarak Devlet Bakanı Güneş Taner için de istenmiştir. Onun için, bizim yaptığımız değerlendirmeye göre -iki gündür bu konu üzerinde çalışılıyor- ve verilen biçimiyle, ikisinin ayrı ayrı oylanmasının gerekli olduğu sonucuna vardık..."*⁹¹

⁹⁰ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 20, Yasama Yılı: 4, Cilt: 66, Birleşim: 24, (28.11.1998), s. 277.

⁹¹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 20, Yasama Yılı: 4, Cilt: 66, Birleşim: 24, (28.11.1998), ss. 277-278.

Bu açıklamalardan sonra oylamaya geçiliyor ve Güneş Taner hakkında verilen güvensizlik önergesi, 312 üye tarafından kabul ediliyordu.⁹² Anayasada, bir bakanın düşürülebilmesi için, üye tamsayısının, en az, salt çoğunluğu olan 276 oy arandığı ve gereken bu karar yeter sayısı fazlasıyla sağlandığı için, Hazine'den sorumlu Devlet Bakanı Güneş Taner düşürülmüş oluyordu.

Taner'in düşürülmesinin hemen ardından, Başbakan Mesut Yılmaz için verilmiş olan güvensizlik önergesinin oylanmasına geçiliyor ve alının karar uyarınca, ad okunmak suretiyle yapılan oylamada, Yılmaz için verilen güvensizlik önergesi 314 oyla kabul ediliyordu.⁹³ Böylece, Başbakan Mesut Yılmaz ve haliyle Bakanlar Kurulunun tümü düşürülmüş olmaktaydı.

Görüldüğü üzere, bütün Cumhuriyet tarihimiz içinde sonuç alınmış, bir diğer deyişle yasama organı tarafından, güvenilmediği için düşürülebilmüş ikinci Bakan olan Güneş Taner'in düşürülmesinde de, soru işareti altına konulması gereken bazı noktalar bulunmaktadır. Bu bağlamda, gensoru ve onun gündeme alınmasının kabul edilip görüşülmesi sonunda verilen güvensizlik önergesinin TBMM üye tam sayısının en az salt çoğunluğuyla kabul edilmesi üzerine bir bakanın düşürülmesi, o bakanın işgal ettiği bakanlık görevinden ayrılmak zorunda kalması, o görevi bırakması anlamına gelmektedir. Başbakanın düşürülmesi nedeniyle tüm Bakanlar Kurulu da düşmüş olacağı için, yasama organının bir nedenle güvenini yitirdiği bir bakan da düşmüş olacağına göre; bu yola gitmek yerine, önce o bakanın düşürülmesi ve hemen ardından Başbakanın ve haliyle bütün Bakanlar Kurulunun düşürülmesi gibi bir uygulamanın ne derece doğru olacağı sorulmaya değer bir sorudur. Kanımızca, siyasal sorumluluk olarak da adlandırılan bu sorumluluk türünün, adli sorumluluk denilen bir diğer sorumluluk türüyle karıştırılmaması gerekir. Gerçekten, bir bakanın veya birkaç bakanın, ya da Bakanlar Kurulunu oluşturan bakanların tümünün, adli sorumluluklarını gerektiren bir olay karşısında, bakanların her birinin adlarının zikredilerek meclis soruşturmasına tabi tutulup, izlenmesi gereken süreç doğrultusunda, ilgili bakanın veya bakanların ayrı ayrı Yüce Divana gönderilip yargılanmaları, ceza hukukunun en temel ilkelerinden bir olan ve 1982 Anayasasının 38. Maddesinde de ifadesini bulan, suç ve

⁹² **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 20, Yasama Yılı: 4, Cilt: 66, Birleşim: 24, (28.11.1998), s. 279, 297-299.

⁹³ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 20, Yasama Yılı: 4, Cilt: 66, Birleşim: 24, (28.11.1998), ss. 280, 300-302.

cezaların şahsiliğinin bir gereğidir. Böyle bir durumda, bakanların her birinin adları belirtilerek haklarında meclis soruşturması açılmasının istenmesi ve Anayasa uyarınca izlenmesi gereken süreç doğrultusunda, her bir bakanın ve gerekiyorsa başbakanın, ayrı ayrı Yüce Divana gönderilmesi, başbakan ve olaya karışmış bakanların her birinin yargılanabilmesi için gereken bir zorunluluktur. Sadece başbakanın Yüce Divana gönderilmesi yoluyla, bakanlar kurulunun tüm üyelerinin, yani bakanların tümünün yargılanabilmeleri ve onların adli sorumluluklarının belirlenmesi yoluna gidilebilmesi mümkün değildir.⁹⁴ Buna karşılık, siyasal sorumluluğun harekete geçirilmesi yolu ile ulaşılmaması beklenen sonuç, bir veya daha fazla sayıda bakanın veya Bakanlar Kurulunun tümünün görevine yasama organınca son verilmesinden ibarettir. Bu nedenle, Başbakanın siyasal sorumluluğu yoluna gidilip onun düşürülmesi durumunda tüm bakanlar da düşeceğinden, Başbakanın da düşürülmesinin gerektiği düşünülen bir olay karşısında, aynı olaydan ötürü önce bir veya birkaç bakanın haklarında verilen güvensizlik önergelerinin kabulü yoluyla düşürülmeleri ve hemen ardından Başbakanın ve bu yolla Bakanlar Kurulunun tüm üyelerinin düşürülmesi yoluna gidilmesi, bize siyasal sorumluluk kurumunun mahiyeti

⁹⁴ Nitekim, Bakanlar Kurulunun 30 Ekim 1989 tarihinde kabul ettiği 89/14657 sayılı Karamame ile, yabancı para birimlerine dayalı birim fiyatları üzerinden ihalesi yapılmış ve yapılacak olan otoyol, köprü, tünel yapımı ile kontrollük, mühendislik, etüt, proje ve müşavirlik işlerinde fiyat farkı hesabında uygulanacak esasları yeniden düzenleyerek, otoyol ve ilgili işlerde fiyat farkı ödenmesine neden oldukları ve Devleti çok büyük ölçüde zarara sokmuş bulundukları iddiası ile, sözü geçen Kararnamede imzası bulunan dönemin Başbakanı ve Bakanlar Kurulunun diğer üyeleri hakkında Anayasanın 100. Maddesi uyarınca Meclis Soruşturması açılmasını talep eden İzmir Milletvekili Veli Aksoy ve 45 arkadaşınca verilen 21 Ocak 1992 tarihli önergede, eski Başbakan ve Kararnamede imzası bulunan tüm bakanların isimleri teker teker belirtilmiş bulunuyordu. **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 19, Yasama Yılı: 1, Cilt: 4, Birleşim: 37, (18.02.1992), ss. 74-77. Aynı şekilde, bu önergenin kabulü üzerine kurulan Meclis Soruşturması Komisyonu da, hazırlamış olduğu 9 Kasım 1992 tarihli raporda, sözü edilen Bakanlar Kurulu Kararnamesinde imzaları bulunan ve Yüce Divana sevklerini önerdiği eski Başbakan ve bakanların isimlerini ayrı ayrı belirtmekteydi. Bkz. TBMM S. Sayısı: 202, **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 19, Yasama Yılı: 2, Cilt: 27, Birleşim: 57'nin sonuna ekli, (20.01.1993), ss. 1-21. Soruşturma Komisyonunun raporunun, TBMM'nin 20 Ocak 1993 tarihli 57. Birleşiminde görüşülmesinden sonra, TBMM Genel Kurulu, Meclis Soruşturması Komisyonunun önerisi doğrultusunda, Bayındırlık ve İskân eski Bakanları Safa Giray ile Cengiz Altınkaya'nın Yüce Divana sevklerine karar verirken; 89/14657 sayılı Bakanlar Kurulu Kararında imzası bulunan Başbakan ve diğer bakanların, Soruşturma Komisyonunun görüşünün aksine, Yüce Divana sevkedilmelerine gerek olmadığını kararlaştırmıştı. **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 19, Yasama Yılı: 2, Cilt: 27, Birleşim: 57, (20.01.1993), ss. 503-504.

ile bağdaşır görünmemektedir. Nitekim, incelediğimiz olayda da, CHP Meclis Grubu, hemen yukarıda gördüğümüz gibi, sadece Başbakan Yılmaz için gensoru açılmasını istemiş ve daha sonra yine sadece Başbakan Yılmaz hakkında güvensizlik önergesi vermekle yetinmişti. Amaç, Başbakanın ve onunla birlikte tüm Bakanlar Kurulunun düşürülmesini gerektiren bir olayda, Başbakanla birlikte bir bakanın da sorumluluğuna işaret etmek isteniyorsa; önce o bakanın ve ardından Başbakanla birlikte tüm Bakanlar Kurulunun düşürülmesi yerine, Başbakanın siyasal sorumluluğunun tartışılması sırasında, özellikle üzerinde durulmasının gerektiği düşünülen bakandan da söz edilmesi bizce yeterlidir. Buna karşılık, siyasal sorumluluğa yol açan olay, aynı zamanda bir adli soruşturmaya da konu olacaksa; o zaman, hem ilgili bakan, hem de Başbakan için meclis soruşturması açılmasının istenmesi ve eğer kabul edilirse, ilgili bakanın ve Başbakanın ayrı ayrı Yüce Divana sevk edilmeleri, yukarıda değindiğimiz suç ve cezaların şahsiliği ilkesinin bir gereğidir. Bir an için, yaşanan bir olaydan ötürü, Başbakanın ve onunla birlikte tüm Bakanlar Kurulunun düşürülmesinin plânlandığı bir durumda; aynı olaydan ötürü, o olayla ilgisi olduğu düşünülen bir bakanın, Bakanlar Kurulundan önce düşürülmesinin, pratik bir yararının bulunduğu savunulabileceğini de düşünülebiliriz. Gerçekten, hem bir bakanın, hem de Başbakanın içinde yer aldığının iddia edildiği bir olaydan ötürü, sadece Başbakanın düşürülmesi ile yetinilseydi, Başbakanla birlikte tüm Bakanlar Kurulu da düştüğünde, düşürülen Bakanlar Kurulu, yenisi kuruluna kadar göreve devam edeceğine göre, sözü edilen bakanın görevi de, bu işgüder nitelikli Hükûmette devam ediyor olacaktı. Buna karşılık, eğer aynı olaydan ötürü, Başbakanın (ve onunla birlikte tüm Bakanlar Kurulunun) düşürülmesinden önce, o olaya dahil olduğu düşünülen bakanın düşürülmesi yoluna gidilseydi, düşürülen o bakan, daha sonra düşürülen ve yenisi kurulan kadar işgüder nitelikte de olsa görevi sürdürecektir olan Bakanlar Kurulunda yer almış olmayacaktı. Bir diğer deyişle, önce bakanın düşürülmesi durumunda, düşürülen bakanın, işgüder nitelikte de olsa göreve devamı söz konusu olamayacak ve terim uygun düşerse, o bakan bir an önce kabine dışına çıkarılmış olacaktı. Nitekim bu hususa, hemen yukarıda değindiğimiz gibi, Devlet Bakanı Güneş Taner ile Başbakan Mesut Yılmaz hakkında verilen güvensizlik önergelerinin oylanmasına geçerken, Birleşimi yöneten Meclis Başkanı Hikmet Çetin de şöyle işaret ediyordu:

“...Başbakan A. Mesut Yılmaz hakkındaki güvensizlik önergesinin oylanması sonucunda, güvensizlik oyları üye tamsayısının salt çoğunluğunu; yani, 276'ya bulduğu takdirde,

Bakanlar Kurulu düşürülmüş olacaktır; ancak, bilindiği gibi, böyle durumda, yeni Bakanlar Kurulunun oluşumuna kadar bu Bakanlar Kurulu görevine devam edecektir. Devlet Bakanı Güneş Taner hakkındaki güvensizlik önergesi kabul edildiği takdirde ise, Bakanlıktan düşürülmüş olacak ve göreve devam edemeyecektir...”

95

Bize göre, yasama organı, aynı olaydan ötürü, hem bir bakanı, hem de Başbakanı ve onunla birlikte tüm hükûmeti düşürdüğünde, ülke hükûmetsiz bırakılamayacağı için, yenisi kurulana kadar, daha önce düşürülen bakan hariç olmak üzere, düşürülen Başbakan ve bakanlar kurulunun diğer üyeleri işgüder hükûmet olarak göreve devam edeceklerine göre; sadece bir bakanın, bu işgüder hükûmet dışında kalmasının sağlayacağı büyük bir yarar olmayacaktır. Çünkü, o bakanın düşürülmesine neden olaydan ötürü daha sonra düşürülen Başbakan, görevini yeni hükûmet kuruluna kadar sürdürecektir. Bu durumda, eğer bir bakanın göreve devam etmesinin sakıncalı olacağı düşünülüyorsa, aynı olaydan ötürü sorumlu bulunan başbakanın göreve devam etmesinin sakıncasının daha fazla olacağında kuşku yoktur. Madem, başbakanın, işgüder nitelikte de olsa, yeni hükûmet kurulana kadar göreve devamının engellenmesi mümkün olamamaktadır; onun görevini sürdürdüğü sırada, diğer bakanın göreve devamının engellenmesinde hayati bir yarar bulunduğunun savunulabilmesi, kanımızca mümkün değildir. Bu nedenle, aynı olaydan ötürü, hem bir bakanın, hem de başbakanın sorumluluğunun bulunduğu düşünüldüğünde, sadece başbakanın düşürülmesi bizce yeterlidir. Çünkü, başbakanın düşmesiyle birlikte, o bakanın da içinde yer aldığı bakanlar kurulunun tümü düşmüş olmaktadır. Olsa olsa, başbakan hakkında verilen gensoru önergesinin görüşülmesi sırasında, sorumluluğunun bulunduğu düşünülen bakanın durumuna da özel bir yer ayrılabilir ve o bakanın sorumluluğuna bu yolla dikkat çekilebilir. Kaldı ki, şayet, hem bir bakanın, hem de başbakanın siyasal sorumluluğuna yol açan olay, aynı zamanda onların adli sorumluluğunu da gerektirecek bir nitelik taşıyorsa; bu durumda, zaten başbakan için de, ilgili bakan için de ayrı ayrı meclis soruşturması açılacağını ve gerekiyorsa, ikisinin de Yüce Divana sevk edileceklerini gözden uzak tutmamak gerekir. .

⁹⁵ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 20, Yasama Yılı: 4, Cilt: 66, Birleşim: 24, (28.11.1998), s. 277.

- VI -

Bütün bu açıklamalardan sonra, görülmektedir ki, özellikle 1982 Anayasasının 112. maddesinin 3. fıkrasında yer alan, “*Başbakan, bakanların görevlerinin Anayasa ve kanunlara uygun olarak yerine getirilmesini gözetmek ve düzeltici önlemleri almakla yükümlüdür*” hükmü ile; Başbakana, dilediği zaman bir bakanın görevden alınmasını Cumhurbaşkanından talep edebilmesi yetkisini öngören Anayasanın 109. ve bu talep üzerine Cumhurbaşkanının o bakanı görevden alma yetkisini öngören 104. maddesi karşısında, TBMM’ce, sadece bir bakanın siyasal sorumluluğunun harekete geçirilebilmesine imkân veren Anayasanın 112. maddesinin ikinci fıkrasındaki düzenlemenin korunması, büyük ölçüde anlamsızdır. Gerçekten, şayet yasama organınca, yetersizliği nedeniyle bir bakanın siyasal sorumluluğu harekete geçiriliyor ve o bakanın düşürülmesi gündeme geliyorsa, bu bakanın uygulamalarını denetlemeyen ve söz konusu aksaklıklara karşı düzeltici önlemleri almayan veya aldığı halde, bu önlemleri uygulamakta başarısız olan bakanın görevine son verilmesini Cumhurbaşkanından talep etmeyen Başbakanın durumunu açıklayabilmek ve bütün bu yaşananlar karşısında onun bir hatasının bulunmadığını söyleyebilmek çok güçtür. Bir diğer deyişle, sözü edilen düzenlemeler uyarınca, bir bakanın siyasal sorumluluğunu gerektiren bir olay, aynı zamanda Başbakanın siyasal sorumluluğuna da yol açacaktır. Bu durumda, yasama organının, nedenlerini de belirterek, Başbakanın siyasal sorumluluğunu harekete geçirmesi, bize göre daha doğru ve parlamenter sistemin mantığına daha uygun bir davranış olacaktır.

Kaldı ki, yukarıda Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmen’in düşürülmesi olayında da görüldüğü gibi, bir bakanın siyasal sorumluluğu için ileri sürülen nedenler, esasında bakanlar kurulunun birlikte sorumluluğunu gerektiren bir nitelik taşıdığı halde, bazı siyasal beklentiler yüzünden, yasama organında, hükûmetin değil, bir bakanın siyasal sorumluluğuna gidilmesine de yol açabilir. Bir diğer deyişle, bir bakanın siyasal sorumluluğu için ileri sürülen nedenin veya nedenlerin, o bakanın yalnızca kendi görev alanı içinde kaldığını, bunların hükûmetin ortak politikasının uygulanması ile ilgisinin bulunmadığını söyleyebilmek çoğu kez mümkün değildir.

Bu nedenle, bakanların bireysel siyasal sorumluluğuna ilişkin düzenlemenin Anayasadan çıkarılması ve bireysel sorumluluğun sadece adlî sorumluluk için korunması, kanımızca doğru bir tercih olacaktır.

